

ІСЛАМ

РЕЛІГІЯ, ПРАКТИКА, КУЛЬТУРА ТА СВІТОВИЙ ПОРЯДОК

Ісмаїл Раджі аль-Фарукі



ІСЛАМ
*релігія, практика, культура
та світовий порядок*

Ісмаїл Раджі аль-Фарукі

Зі вступом
Імтіяза Юсуфа

Книга надрукована за підтримки
Асоціації освітнього розвитку



Міжнародний Інститут
Ісламської Думки

Рівне – 2021

**Іслам: релігія, практика, культура
та світовий порядок (Ukrainian)**

Ismail Rajji al-Faruqi

© Міжнародний Інститут Ісламської Думки

1442 р. по Гіджрі / 2021 р. н. е.

Paperback ISBN 978-966-416-801-1

**Islam: Religion, Practice, Culture
& World Order (Ukrainian)**

Ismail R. Al-Faruqi

© The International Institute of Islamic Thought (IIIT)

1433AH / 2012CE

ISBN 978-1-56564-587-5 *limp*

ISBN 978-1-56564-588-2 *cased*

IIIT

P.O. Box 669

Herndon, VA 20172, USA

www.iiit.org

Переклад: О. Тимчишин

Редакція: М.Г. Верескун-Верескун

Обкладинка: Шираз Хан

Верстка: Гасан Гасанов

Інститут Інтеграції Знань

Грузія, Тбілісі, вул. Дадіані 7,

Торгівельний та Бізнес-центр «Карвасла», А-317

ikiacademy.org

Усі права захищені.

Жодна із частин цієї книги не може бути відтворена

без письмового дозволу правовласника.

Погляди та думки, які викладені в цій книзі, належать автору

і можуть не співпадати з думкою видавця, перекладачів і редакторів.

Зміст

<i>Передмова</i>	5
<i>Коротка біографія Ісмаїла Раджі аль-Фарукі</i>	8
<i>Вступ</i>	10
Передмова	18
Частина I	
1. Хто такий мусульманин?	21
2. Що означає бути мусульманином?	25
3. Чому мусульманин є мусульманином?	31
4. З якого моменту людину можна вважати мусульманином?	41
Частина II: Моменти релігійного життя мусульман	
5. <i>Шагада</i> (Свідчення віри)	51
6. <i>Салат</i> (поклоніння, молитва)	56
7. <i>Закят</i> (розподіл багатства)	60
8. <i>Саум</i> (піст)	64
9. <i>Хадж</i> (Проща)	70
Частина III: Інші свята мусульман	
10. День народження Пророка	76
11. Гіджра	83
12. Ісра й мірадж	87
Частина IV: Мусульманська родина	
13. Жінка	93
14. Шлюб	97
15. Родина	101
Частина V: Мусульманський працівник	
16. Управління природою	106
17. Багатство	111

Частина VI: Ісламський світовий устрій

- | | |
|---|-----|
| 18. Універсальне братерство за законом | 117 |
| 19. Ісламська держава і <i>Pax Islamica</i> | 121 |

Частина VII: Ісламська культура та історія

- | | |
|------------------------|-----|
| 20. Ісламська культура | 130 |
| 21. Ісламська історія | 136 |

Передмова

Істинне розуміння ісламу, релігії, покаже... що іслам є наступним етапом тієї самої свідомості, яка сформувала юдаїзм і християнство; що іслам, культура, є таким же джерелом сучасної західної цивілізації, як класичні Греція чи Рим... що ісламський антиклерикалізм зробив його першою «протестантською» революцією, його раціоналізм зробив його першим «Прогресивним», його прагматизм зробив його першою «технократією», його закон війни і миру зробив його першими «Об'єднаними націями».

Так пише професор Ісмаїл Раджі аль-Фарукі, палестинсько-американський філософ, провидець, авторитет у порівняльному релігієзнавстві та один із видатних мусульманських науковців ХХ століття. У цьому дослідженні Аль-Фарукі представляє зміст й послання ісламу широкій світовій спільноті. Ключові елементи релігії підсумовані й пояснені в загальній темі семи частин, які разом складають 20 розділів. Розділи є не простим описом мусульман та ортодоксальної практики. Аль-Фарукі був видатним мислителем і насолоджувався інтелектуальним заглибленням на будь-якому рівні, особливо якщо це стосувалось ісламу й інших релігій. Це унікальний процес мислення, відображений у цій праці, знаковий внесок Аль-Фарукі,

який не тільки тлумачить іслам як релігію чи дію, а також іслам як великий досвід.

Хоча його вбили у 1986 році, спадок його думок і дій продовжує формувати й залишає свій відбиток на ісламському дискурсі, ісламській реформі та його інститутах по всьому світу. Аль-Фарукі також заклав фундамент для нового тлумачення й аналізу таухіду (єдинобожжя) та його відповідності знанням, життю і світогляду. Його глибоко інтелектуальний підхід та непересічна логіка підняли стандарт досліджень ісламу до нового й вищого рівня. Аль-Фарукі відігравав центральну й ідеологічну роль в розробці моделі для сучасного ісламського університету, зробивши інтелектуальний внесок до розробки навчального плану та наукових програм ісламських університетів у кількох країнах. Аль-Фарукі також відкрив нову сферу діяльності, запроваджуючи програми ісламознавства на рівні університетів на Заході. Він був і залишається прекрасним інтелектуалом, відлуння видатного спадку реформ і зусиль в освіті якого відчутне до наших днів.

Ця праця є відновленням рукопису, завершеного Аль-Фарукі в середині 70-х років, в якому досліджується й пояснюється багато ключових вимірів, які складають ісламську релігію. За винятком окремих моментів, робота не редагувалась і надрукована в авторському варіанті. Окрім того, збережений порядок розташування розділів. Без сумніву, потрібно «пізнати» іслам як ніколи до цього, і книга — на момент написання — намагається сформулювати це повне розуміння. Як Аль-Фарукі відзначає в передмові, читачів запрошують, у дусі дружби, увійти в світ ісламу та зрозуміти його

інтегральні елементи й спосіб його повсякденного життя.

Там, де наводяться дати за ісламським календарем (гіджра), вони позначені р. г. У всіх інших випадках дати наводяться за григоріанським календарем. Арабські слова виділені курсивом, окрім тих, які увійшли в широкий вжиток.

Міжнародний інститут ісламської думки, заснований у 1980 році, функціонує як солідний центр для посилення серйозних наукових зусиль, які ґрунтуються на ісламських поглядах, цінностях і принципах. Програми досліджень, семінарів і конференцій інституту протягом останніх тридцяти років вилились у публікацію більше ніж чотирьохсот робіт англійською, арабською та іншими поширеними мовами.

Лондонський офіс
Міжнародного інституту ісламської думки
Вересень 2012

КОРОТКА БІОГРАФІЯ

Ісмаїла Раджі аль-Фарукі

(1921–1986)

Професор Ісмаїл Раджі аль-Фарукі народився у Яффі, в Палестині. Він був видатним сучасним вченим-ісламознавцем, а сфера його досліджень охоплює цілий спектр ісламознавства, зокрема, вивчення релігії, ісламської філософії, підходів до знань, історії, культури, освіти, міжрелігійного діалогу, естетики, етики, політики, економіки, науки та жіночої проблематики. Без перебільшення можна сказати, що він дійсно мав особливий енциклопедичний розум і що він був унікальною постаттю з-поміж сучасних мусульманських вчених.

Спочатку Аль-Фарукі емігрував до Бейрута (Ліван), де він навчався в Американському університеті Бейрута, а наступного року був зарахований до Вищої школи мистецтв і наук університету Індіани. Ступінь магістра отримав у 1949 році. Потім його зарахували на філософський факультет Гарвардського університету, де він отримав свій другий ступінь магістра філософії в березні 1951 року. Однак він вирішив повернутись до університету Індіани, де він захистив докторську дисертацію у вересні 1952 року. Дисертація була на тему «Виправдання благого: метафізика та епістемологія цінності».

Потім Аль-Фарукі вивчав іслам у Каїрі й інших центрах ісламознавства, а також християнство на богословському факультеті університету Мак-Гіл. Він викладав в Інституті ісламознавства університету Мак-Гіл; Центральному інституті ісламських досліджень у Карачі; Інституті вищих арабських досліджень Ліги арабських країн Каїрського університету; університеті аль-Азгар (Каїр) та університеті Сиракуз (США), де він обіймав посаду асоційованого професора релігієзнавства з 1964 до 1968 рр., розвиваючи програму ісламознавства.

Восени 1968 року Аль-Фарукі став професором ісламознавства та історії релігій на факультеті релігієзнавства в Темплському університеті, цю посаду він обіймав до трагічної загибелі у 1986 році.

Вступ

«Не вважайте мертвими тих, які загинули на шляху Аллага. Ні, вони живі та отримують наділ у Господа свого». (Коран, 3:169)

«І тим, які увірували в Аллага та Посланця Його — правдивим і свідкам перед Господом їхнім — на них чекає винагорода й світло, а ті, які не увірували та відкидали знамення Наші, вони — жителі пекла!» (Коран, 57:19)

Професор Ісмаїл Раджі аль-Фарукі був новатором у сфері ісламознавства в сучасний період. Із 1960-х і до сьогодні Аль-Фарукі разом із професором Фазлуром Рахманом з університету Чикаго та професором Саїдом Хосейном Насром з університету Джорджа Вашингтона були найвизначнішими вченими-ісламознавцями в Північній Америці в той час, коли ісламознавство виокремлювалось як окрема дисципліна для вивчення й дослідження в університетах. Кожен з них зробив свій особливий внесок — Фазлур Рахман в ісламську філософію, Саїд Хосейн — в ісламський містицизм та Ісмаїл аль-Фарукі — у вивчення ісламу на академічному рівні вивчення релігії та ісламізацію знань.

Аль-Фарукі написав кілька книжок і розділів вступу до ісламу, розділів про іслам у книзі Вінга Чана «Головні азійські релігії: антологія» (Wing T. Chan, (ed.)

Great Asian Religions: An Anthology, (Macmillan, 1969)); та у своїй власній книзі «Історичний атлас релігій світу» у співавторстві з Девідом Софером (*Historical Atlas of the Religions of the World* (Macmillan, 1975)). Також він написав довгий вступ до ісламу в книзі «Іслам» (*Islam* (Argus Communications, 1979), сучасні видання публікуються Amana Publications). Книга «Культурний атлас ісламу» (*The Cultural Atlas of Islam*, (Macmillan, 1986)) опублікована посмертно.

Я знайшов рукопис його книги «Вступ до ісламу» як закінчену книгу в документах Аль-Фарукі в Міжнародному інституті ісламської думки в Герндоні (Вірджинія, США) в 2010.

У 2009-2010 роках мене призначили запрошеним професором у Malaysia Chair for Islam в Південній Азії в Центрі мусульмансько-християнського діалогу імені Аль-Валіда ібн Талала університету Джорджтауна (Вашингтон, США). Це призначення стало Богом наданим шансом здійснити мою мірю зробити внесок у дослідження й вшанування спадку Аль-Фарукі для нашого та майбутніх поколінь. Я був щасливий отримати можливість працювати з документами Аль-Фарукі в Міжнародному інституті ісламської думки. Я щиро вдячний доктору Джамалу Барзінджі, доктору Хішаму аль-Талібу, доктору Ікбалу Юнусу та доктору Абу Бакеру аль-Шінгіеті за наданий мені доступ та довіру в моєму прагненні продовжити роботу з перетворення внеску Аль-Фарукі на культурний спадок. Я опрацював документи Аль-Фарукі, написані впродовж його академічної кар'єри у період від 1961 до 1986 року, що дозволило мені зрозуміти його постать, мислення й

внесок одного з видатних вчених-ісламознавців. Ці документи містять опубліковані й неопубліковані праці, які охоплюють різноманітні теми та сфери знань і досліджень в житті мусульманського інтелектуала. Потрібне ціле життя, щоб досконало вивчити всі аспекти постаті Аль-Фарукі. Я вирішив працювати лише з опублікованими й неопублікованими роботами Аль-Фарукі в сфері вивчення релігії як такої та ісламу зокрема, що збігається з моєю сферою наукових інтересів. Іншаллаг, я сподіваюся закінчити це під час мого життя.

Мій зв'язок з Ісмаїлом аль-Фарукі розпочався в 1984 році, коли він запропонував мені стипендію для здійснення досліджень для моєї докторської дисертації на факультеті релігієзнавства в Темпльському університеті (Філадельфія, США). Мені пощастило прослухати курси Аль-Фарукі, такі як «Стародавні тексти Близького Сходу», «Коран», «Іслам та мистецтво», «Вступ до ісламської та християнської теології через вивчення Абуль-Аля аль-Маудуді та Карла Барта» та «Історія релігій». Завдяки глибоким знанням, які ми отримали від Аль-Фарукі, і його наполегливості в забезпеченні нас високими стандартами академічної освіти та досліджень з відповідною методологією ми — його студенти — не мали іншого вибору, окрім як виправдати його високі надії й засвоїти високі стандарти програми. Для нас він був ходячою енциклопедією, сповненим інтелектуальною енергією, академічного ентузіазму, видатним науковцем з глибокими знанням ісламу та світових релігій — рідкісна комбінація інтелекту й досягнень сучасного мусульманського науковця.

Імовірно, Аль-Фарукі закінчив свій рукопис у 1975 році. Чому саме 1975? В оригіналі, який я зараз виправив, у дев'ятому розділі під назвою «Хадж» Аль-Фарукі згадує, що мусульмани здійснили хадж 1395 разів до 1975 року. Тому я зробив висновок, що рукопис написаний у 1975-му.

Хоча цей рукопис був написаний 36 років потому, зміст книги залишається надзвичайно актуальним. Я не змінював його назву та назви розділів, окрім деяких виправлень за примітками Аль-Фарукі, які він робив на полях рукопису й не вставив у текст. Я оновив статистичну інформацію, яка містилась у рукописі, щоб вона відповідала нашому часу.

Цей інсайдерський вступ до ісламу написаний Аль-Фарукі в межах його методологічного підходу до вивчення ісламу та релігії. Підхід Аль-Фарукі до вивчення й презентації ісламу ґрунтується на трьох методах, а саме історії релігії та феноменологічному підході до ісламу поєднаному з розумінням Аль-Фарукі міжрелігійного діалогу з ісламської точки зору.

Застосовуючи підхід історії релігій з ісламської точки зору на основі дослідження й знання історичних ключових досліджень стародавніх текстів та історії Близького Сходу, Аль-Фарукі пропонує ненаціоналістичний погляд *уруба* — арабізм як монотеїстичний світогляд і джерело мусульманської цивілізації. За Аль-Фарукі, араби є засновниками монотеїзму в історії релігій та монотеїстичної концепції *дін*. Він з'явився у формі релігійного монотеїзму арабів, вираженому в юдейській, християнській і мусульманській формах монотеїзму, тобто релігія в арабській свідомості.

Уруба — це інтегральна частина арабської свідомості; це арабський світогляд, сформований на основні монотеїстичного погляду на релігію. Виникнення монотеїзму через поетичні рефлексії та релігійні медитації арабських *ханіфів* — монотеїстів і пророків — перетворило арабів з племінної культури на світову релігійну спільноту. Монотеїзм об'єднав арабів.

Аль-Фарукі писав, що всі араби є монотеїстами: «Усі ті, хто жили на Близькому Сході, постійно або тимчасово, були арабами. Усі вони зробили внесок у спадок арабів, гордо називаючи його своїм»¹. За Аль-Фарукі, араби несли божественне послання монотеїзму в історії релігії.

Використовуючи інноваційний і сучасний науковий підхід до вивчення ісламу та мусульманської цивілізації, Аль-Фарукі розглянув концепцію дін, ототожену з теологією таухіда — єдинобожжя як історично, так й ідеологічно. Це видно в ранніх працях Аль-Фарукі, зокрема «Уруба та релігія», де він стверджував, що уруба в інтерпретації неарабських націоналістів містить ядро мусульманської релігійної свідомості, її віри й цінностей. Це було визнано арабами та неарабами, які почали сповідувати монотеїстичні релігії юдаїзм, християнство й іслам. Цей підхід до розгляду ісламської релігії та цивілізації є міцним академічним фундаментальним підходом Аль-Фарукі до ісламу, який знову і знову озвучується в цій книзі. Цей ненаціоналістичний погляд на іслам не повинен засмучувати мусульман, які не є арабами й через свій історичний і культурний

¹ Isma'il al-Faruqi, *'Urubah and Religion* (Amsterdam: Djambatan, 1962), p. 9.

досвід та релігійну творчість перейняли арабське поняття дін, яке ґрунтується на таухіді — монотеїзмі — у їхніх різноманітних географічних середовищах, роблячи таким чином свій внесок до процвітання ісламу як світової універсальної цивілізації. Насправді як універсальна релігія іслам стверджує, що таухід як віра в Єдиного, Універсального Бога не є виключною власністю географічної спільноти, такої як араби. Він не належить арабам у національному або расистському сенсі. Бог заповідав поняття таухіду арабам як частині людства з доісторичних часів, і вони передали його іншій частині людства з появою ісламу. До мусульман юдаїзм та християнство також містили концепцію монотеїзму, але юдеї зробили її своєю власною, перетворивши монотеїзм на націоналістичну ідеологію. І християни розійшлися в думках, даючи визначення монотеїзму через христологічні дебати донікейських і післянікейських отців², а також арабського та західного християнства³.

Використовуючи феноменологічний підхід до ісламу, Аль-Фарукі представляє знання про іслам як вони є, без прив'язки до мусульманських культурних традицій та схильностей. У цьому сенсі Аль-Фарукі є першим мусульманським феноменологістом релігії сучасного періоду, який продовжував ранню мусульманську традицію, яку можна прослідкувати в працях

² Alexander Roberts et al., *The Ante-Nicene Fathers*. 10 volumes (Hendrickson Publishers, 1994). Alexander Roberts et al., *Nicene and Post-Nicene Fathers*. 14 volumes (Hendrickson Publishers, 1994). W. H. C. Frend, *Rise of Christianity* (Fortress Press, 1986).

³ Isma'il al-Faruqi, *'Urubah and Religion*, p. 101.

Аль-Біруні (973–1048) та Ібн Хазма (994–1064), роботи яких він надзвичайно цінував.

Аль-Фарукі був новатором та активним учасником ісламського діалогу з іншими західними релігіями. Як громадянин і житель Заходу Аль-Фарукі брав активну участь у русі міжрелігійного діалогу, який в 1960-х роках був на ранніх стадіях на Заході, а далі переріс в ініціативи Світової ради церков та Другого ватиканського собору. В цій книзі можна відчутти присутність аспекту діалогу інтелектуальних пошуків Аль-Фарукі, оскільки він представляє суть і послання ісламу широкому світовому співтовариству.

Аль-Фарукі заклав основу для нового тлумачення й аналізу квінтесенції ісламського релігійного принципу таухіда та його відповідності різноманітним вимірам життя людини, поглядам і практиці. Дійсно, цей різноплановий внесок підняв рівень ісламської освіти до нової вищої інтелектуальної стадії, яка відповідає вимогам сьогодення.

Аль-Фарукі залишив по собі школу думки, відому як школу ісламізації знань, яка працює на рівні університетської освіти в кількох ісламських університетах по всьому світу. Його школа думки, академічний підхід та практика також застосовуються тисячами його студентів, які викладають і здійснюють дослідження в різних університетах світу.

Як колишній студент Аль-Фарукі, натхнення якого продовжує формувати моє особисте й академічне життя, я присвячую свої зусилля в редагуванні й оновленні цієї книги моєму вчителю та ментору. Дійсно, я

відчуваю присутність Аль-Фарукі поруч із собою під час роботи над рукописом.

Нехай Аллаг благословить професора Аль-Фарукі та його дружину доктора Луїзу Ламію аль-Фарукі, життя яких і трагічні смерті стали частиною нашої пам'яті, щоденного життя, думок та дій. Я назавжди залишився їхнім студентом.

ІМТІЯЗ ЮСУФ
ПРОФЕСОР ІСЛАМОЗНАВСТВА Й РЕЛІГІЇ

*Вища школа філософії та релігієзнавства,
Університет Успіння, Бангкок, Таїланд*

Березень 2011

Передмова

Коли іслам виник у сьомому столітті, він стрімко розповсюдився континентами. Його політична влада зруйнувала дві величезні імперії світу, Персію та Візантію. Переконлива логіка його теологічної заяви, благородне збільшення його благочестя та моралі, прагматична ефективність його права, приваблива універсальність його братерства і цілеспрямованість та ліберальність його послідовників — усе це схвилювало мільйони й переконало їх поповнити його ряди. Тисячу років він був незрівнянний у своїй світовій силі, впливі, високому розвитку цивілізації та культури. Тисячу років він був єдиним суперником Європи й підійшов впритул до захоплення цього континенту. Європа наставляла на боротьбу з ним десятки тисяч хрестоносців, походи яких не мали успіху. Інша компанія, розпочата християнським світом в Іспанії, була успішна й закінчила семисотлітнє ісламське панування на Піренейському півострові. Лише в наш час, тобто протягом останніх двох століть, та Європа досягла успіху в боротьбі з мусульманським світом і піддала його колоніальній фрагментації та правлінню. Навіть у таких умовах релігія іслам продовжує поширюватися в Африці та Азії, і робить це з більшою швидкістю, ніж християнство, не зважаючи на підтримку колоніальної влади місіонерів.

Ця довга історія конфронтації та конфлікту спричинила збільшення кількості численних чуток і фальсифікацій, створених для того, щоб показати іслам та його послідовників у поганому світлі. Разом із нерозумінням релігії та культури, відмінної від власної, антагоністичні звинувачення стали вбудованими забобонами, яких важко позбутись. Тож студенти-ісламознавці повинні піклуватися про те, щоб залишатись неупередженими, і особливі зусилля потрібно виявляти при розгляді інформації, щоб зрозуміти її правильно. Винагорода за такі старання величезна. Істинне розуміння ісламу, релігії, відкриє студенту те, що іслам є наступним етапом розвитку тої свідомості, сформованої юдаїзмом та християнством; що іслам, культура, є таким же джерелом цивілізації нинішнього тисячоліття, як і класична Греція та Рим. Він відкриє те, що ісламський антиклерикалізм зробив його першою «протестантською» революцією, його раціоналізм зробив його першим «Відродженням», його прагматизм зробив його першою «технократією» і його закон війни та миру зробив його першими «Об'єднаними націями».

Щойно такі погляди сформуяться, стане легше зв'язати себе з шостою частиною людства в розумінні й дружбі. Саме цього вам потрібно досягнути.

Темпльський університет
Ісмаїл Раджі Аль-Фарукі
Філадельфія, Пенсільванія

Частина I

Хто такий мусульманин?

Із 6,9 млрд світового населення 1,3 млрд є мусульманами. Ці цифри є приблизними, адже точна статистика недоступна. Однак вони є обґрунтованими, оскільки перша ґрунтується на оцінках Об'єднаних націй, а остання — на підрахунках мусульманського населення кожною країною. Таким чином кожний шостий чоловік, жінка й дитина на планеті є мусульманами.

Мусульмани є більшістю в п'ятдесяти семи країнах-членах Організації ісламської співпраці (англ. — Organization of Islamic Conference). Вони є вагомими меншинами в багатьох інших країнах: Індії (161 млн), Китаї (22 млн), Росії (16 млн), а також меншими меншинами в практично кожній країні світу.

У Північній Америці мусульман налічується понад вісім мільйонів, більшість з яких живе у великих містах. Нью-Йорк, Чикаго, Детройт, Монреаль, Лос-Анджелес, Філадельфія, Вашингтон та Бостон є домівною для тисяч мусульман. Багато американських міст

має багато мечетей (араб. масджід, мн. масаджід), або домів молитви, де мусульмани поклоняються. Найбільшою й найкрасивішою з них є вашингтонська мечеть, розташована на Массачусетс-авеню. Її будівництво було завершено у 1957 році під патронажем урядів багатьох мусульманських країн. 6 тисяч вірян відвідує п'ятничну молитву кожного тижня.

Мусульмани належать до практично всіх етнічних груп світу. Араби як етнічна група очолюють цей перелік, налічуючи 316 млн, далі йдуть індонезійці (239 млн), бенгальці (147 млн) та урало-алтайські народи, тобто туркмени в Центральній Азії та азіатські меншини (61 млн). Хоча чорношкірі люди формують етнічну групу в Америці, у світі вони поділені на велику кількість справжніх «етнічних» груп. Тим не менше, існує 241 млн мусульман африканського походження.

Карта мусульманського світу виглядає як суцільний прямокутник, який охоплює велику площу землі Африки та Азії. Він простягається від Дакару, найзахіднішого кута Африки аж до Сінцзяну в північно-західному Китаї. Здається, що «прямокутник» має також три довгі й масивні пальці, один з яких простягається над східним узбережжям Африки, другий — уздовж великої річкової рівнини північної Індії й досягає Бенгальської затоки, і третій — над усім архіпелагом Ост-Індії й включає частину Філіппін і Нової Гвінеї. За територією, мусульманський світ включає одні з найбільших країн у світі — Казахстан і Судан. За населенням він включає чотири з найбільш заселених країн, а саме Індонезію, Пакистан, Бангладеш та Нігерію з сумарним населенням понад 600 млн.

Мусульмани розмовляють багатьма мовами. Ті з них, для кого арабська є рідною, налічують 326 млн осіб. Австронезійська група наступна за чисельністю й налічує 239 млн; бенгальська — 147 млн, турецька — 70 млн, перська — 69 млн і хауса — 35 млн відповідно. Арабська є також *lingua franca* ще для багатьох мільйонів неарабомовних людей. Усі мусульмани тією чи іншою мірою володіють арабською, оскільки арабська — мова поклоніння. Багато хто досягнув різних рівнів володіння мовою, оскільки це перша мова ісламської релігійної думки й культури. Людина, яка говорить і пише арабською може відчувати себе як удома в будь-якій країні широкого світового поясу, від Дакару до Мінданао, у мусульманських спільнотах.

Дуже видатним і видимим аспектом універсального існування мусульман є арабська каліграфія та декорування арабесками, які можна побачити в усіх місцях, де збираються мусульмани, особливо в домах молитви.

Так само повсюди зустрічаються різноманітні архітектурні особливості цих будинків, як всередині, де аяти Корану наводяться в неймовірній каліграфії, або ззовні, зокрема мінарети, з яких п'ять разів у день муєдзин закликає до молитви арабською мовою. Цей заклик до молитви, як і цитування Корану, є акустичними характеристиками мусульманського світу. Звісно, існують інші характеристики, які об'єднують мусульманський світ, але вони не є помітними. Вони видимі для дослідника, якщо не для звичайного туриста.

Окрім цих аспектів швидкої ідентифікації, мусульмани характеризуються великою різноманітністю проявів. Вони поділені на численні культурні групи, кожна з яких носить свій одяг, має свої звичаї та спосіб життя.

У минулому мусульманський світ характеризувався високою мобільністю своїх мешканців. Братерство, расова терпимість і відсутність дискримінації за кольором шкіри, спільні інститути мусульман колись зробили можливим для кожного переїжджати з одного кінця імперії до іншого без відчуження. Прямим наслідком цієї мобільності стало те, що мусульманське міське населення було поліглотами. Немає більшої насолоди для очей антрополога, ніж сидіти у вуличному кафе в Рабаті, Тріполі, Каїрі, Дамаску, Джидді, Багдаді, Тегерані, Лахорі, Делі або Джакарті. Повз них проїжджають автомобілі й проходять верблюди, як покриті жінки, так і жінки в сарі та міні-спідницях, джинсах і саронгах, світловолосі й блакитнооку жителі Півночі, а також чорношкірі люди, західноафриканські хаміти, китайці та монголи, низькорослі малайці або афганці міцної статури, чоловіки з волоссям із пробором та чоловіки в фесках і тюрбанах, чоловіки в одязі «Savile Row» та чоловіки в різнобарвних сорочках. Усі вони є мусульманами.

Така ж різноманітність починає характеризувати мусульман у Північній Америці. У той час як половина мусульман цього континенту є чорношкірими людьми, інша частина — кавказці й складається з іммігрантів (або їхніх нащадків) із різних країн мусульманського світу. Така ж різноманітність етнічних і культурних типів може спостерігатись у будь-якій конвенції Ісламського товариства Північної Америки (англ. — Islamic Society of North America (ISNA)), передовій й головній мусульманській організації на північноамериканському континенті.

Що означає бути мусульманином?

Будь-який суд ісламу повинен визнавати людину як мусульманина з хорошою репутацією, і тому наділеного усіма привілеями й правами, які йому належать і стоять за всіма правами й обов'язками ісламського права; кожного дорослого чоловіка і жінку, які свідомо й з усією відповідальністю засвідчили, що «немає бога, крім Аллага, і Мухаммад — пророк Його». Відповідність цьому простому визначенню «ісламськість» — це все те, що вимагає ісламське право для того, щоб установити взаємовідносини в мусульманській громаді. Як тільки людина піддається випробуванням і свідчить відповідно до двох фактів, що Бог є єдиним Богом і Мухаммад — Його пророк, більше нічого не можна законно вимагати в неї, щоб довести свою віру й, як результат, всі її права та обов'язки підпорядковуються ісламському праву.

Причина того, чому «ісламськість» так просто визначити, так просто досягнути й так просто установити, полягає в тому, що іслам не є етноцентричною чи сакральною релігією. Ви можете народитись не мусульманином, можете не мати мусульманських батьків, опікуна, сім'ї чи людей. Будь-хто в світі може стати мусульманином, якщо він так забажає, лише завдяки своєю особистому рішенню. Його ініціація в ісламі не потребує якогось таїнства чи участі якогось клерка й не потребує підтвердження певного органу. Таким чином, стосовно «ісламськісті», усі люди є абсолютно рівними в цьому домі ісламу, до нього можуть увійти всі й будь-хто шляхом виконання найпростіших вимог. У питанні того, чи є людина мусульманином чи немусульманином немає середини, подвійності чи ускладнення.

Значущим, настільки воно може бути в світлі ісламу, для будь-якої людини є прийняття рішення про навернення до релігії, її прихід не гарантує особистого виправдання в очах Господа. Оскільки іслам не містить таїнств, не існує нічого, що новонавернений може зробити, що, якщо його життя повинно перерватись у цей момент, забезпечить спасіння. Жахливий приклад Августина про двох новонароджених немовлят, одне з яких потрапило до Раю, бо було хрещене, а друге було засуджене до вічного вогню, бо його не похрестили, не є проблемою в ісламі. В ісламі виправдання в очах Бога залежить від вчинків або праці людини, а не від таїнства, яке їй довелося пережити. З іншого боку, чи залежить виправдання від особистої віри людини? Ні, відповідає іслам. Віра необхідна для того, щоб людина

долучилась до ісламської спільноти. Але релігія може бути лише статистичною характеристикою, ознакою соціальної самоідентифікації. Вона може або не може привести до благої праці й праведних вчинків. Тож лише останні впливають на виправдання.

На шкалі благочестя й праведності люди посідають різні місця. Шкала сама по собі є безкінечною й не існує місця, посідаючи яке мусульманин може думати, що місце в Раю йому забезпечено. Усі стараються й деякі стараються більше за інших. Не можна уникнути Суду Божого будь-якої долі людини, здійснивши щось, як для, так і проти спасіння. Оскільки Бог може перекреслити великі справи через нестачу віри й серйозності виконавця, і Він може пробачити найбільшому грішнику. Також Він не надає переваги будь-кому завдяки тому, хто взяв участь у будь-якому «таїнстві». Тому мусульманином є людина, яка, долучившись до лав ісламу завдяки своєму відповідальному свідченню, працює над досягненням праведності протягом усього свого життя. Простий тест на ісламськість, запропонований ісламським правом і розроблений для того, щоб зробити навернення ісламу найлегшим з того, що було коли-небудь створено, урівноважений вимогою спасіння, після навернення, яка є безкінечною за своєю природою й тому ніколи не може бути повністю задоволена. Релігійне виправдання є для мусульманина вічною надією, а не джерелом його самовдоволення, навіть на одну мить. Отже, мусульманин — це людина, яка своїм усвідомленим свідченням визнала, що немає бога, окрім Аллага, і Мухаммад — Його пророк. Те, що «немає бога, окрім Аллага», робить людину найскром-

нішою і найбільш гордою істотою водночас. Вона є скромною, і кидає свою гордість на землю в поклонінні Господу. Аллаг для неї є Єдиним Творцем, Правителем, Суддею і Тим, Хто прощає, Першопричиною й Кінцем усього, Абсолютною Дійсністю. Він є об'єктом обожнювання й звеличування, вдячності й поклоніння, Єдиний Володар, Кому присвячено все життя індивіда. Мусульманин — найбільш гордий серед людей саме через свою відданість Богу. Окрім Бога, жодна річ і жодна людина не заслуговує його відданості, його служіння й роботи. Мусульманин може не підкорятись жодному правителю, не кажучи вже про тирана, оскільки його покірність присвячується Одному Володарю. Деякі мусульмани дійсно покірні правителям і тиранам, але вони роблять це наперекір тому, що входить у саме поняття «мусульманин». У цій відданості Богу мусульманин ставить себе нарівні з усім людством, яке він розглядає як таке, що в тій же мірі повинне визнавати Творця усього. Його охоплюють почуття найсильнішого братерства до будь-якої людини, яка так само віддана Божественному Суверену; оскільки у Творця не існує видів чи категорій, зв'язків чи визначень, більш могутнього чи більш правильного. Для нього всі люди є абсолютно однакові.

Стосовно визнання Аллага Володарем, мусульманин також є революціонером, який відстоює основу свободи людини в умовах повсюдного засилля людських «господарів». Немає нічого мерзеннішого для нього, ніж *ширк*, або зв'язування інших істот з Богом. Коли людина поклоняється грошам, сексу, владі або насолоді, як своєму Богу, це дійсно погано. Але коли Цезар

або тиран ставить себе вище за інших і вимагає абсолютної відданості від своїх громадян — відданості, яка належить виключно Богу — тоді повстання проти цього правителя та його повалення стає для мусульманина головною релігійною ціллю.

Мусульманин вірить, що Бог створив людину та світ не для розваги й точно не просто так, а з певною метою. Ця мета полягає в тому, що людина може задовольнити своє моральне покликання, вона може робити благі вчинки. Письмо ісламу зображує життя людини в світі як змагання між людьми за те, щоб робити кращі, благородніші, величніші вчинки. Саме тому воно називає людину халіфом, або намісником Бога, тобто тим, хто діє заради Господа. Світ, створений Богом, є тим, що відповідає цьому моральному покликанню людини, тим, де людина є ефективною, де втілення благочестя, істини й краси є насправді можливими.

Ця мета є тим, що надає сенсу мусульманському життю. І не може бути більшого значення, ніж здійснювати волю Божу на Землі, реалізовувати благочестя й цінності в просторі й часі. Це джерело гордості й самоповаги мусульманина. Насправді, це надає йому космічного статусу бачити себе нарівні з іншими людьми, як місток, через який моральне добро повинне пройти, щоб бути втіленим на Землі, тобто за умови, що людина може як дотримуватись, так і порушувати моральний імператив. Лише людина з усіх істот на Землі може робити це.

Бути халіфом, або намісником Бога на Землі, зовсім не є тягарем. По-перше, завдання, здійснення якого

вимагає цей статус, є всесвітнім. Усе створене є об'єктом удосконалення. Це означає, що завдання включає перетворення кожного куточка землі на те, чим він повинен бути, тобто Раєм. Також це означає, що на мусульманина покладається завдання навчання й перетворення людства, а не тільки себе, своїх дітей, найближчих родичів чи співвітчизників, і забезпечення реалізації їхнього потенціалу. У зв'язку з цим усі проблеми людства є проблемами мусульман. Прийняти їх, шукати морально гідні рішення та втілювати ці рішення в історії є як обов'язком й фатумом мусульман, так і їхньою гордістю. Іслам вимагає, щоб людина боролась із цими проблемами й гарантує їй, що Бог винагородить достойних пропорційно до відданості людини цьому завданню, її участі в роботі, успіху в досягненні божественної мети створення, а саме універсального й найвищого добра всіх людей, всіх речей. Усе життя мусульманин повинен присвятити служінню Богу, тобто здобувати знання й дисциплінувати себе, відкривати закони природи, щоб уможливити легке користування ними й, зрештою, жити й забезпечувати життя кожної людини чи речі за божественною моделлю, яка є волею Бога.

Мусульманин — це той, хто взаємодіє з усіма природними процесами, щоб підкорити їх потребам людини й виконанню її бажань; хто взаємодіє з життям усього на землі, щоб дозволити людині краще використовувати свій потенціал, усвідомлювати повноту свого благородного призначення Божого намісника. Звісно, жити життям ісламу означає жити небезпечно. Але це також і жити з найвищими сподіваннями, найвищими надіями, найглибшою радістю, на яку здатна людина.

Чому мусульманин є мусульманином?

Те, що Бог є єдиним Творцем і Володарем світу, що Він є Першопричиною та Кінцем, що людина є Його слугою, що завданням людини є змінювати світ і людину на те, якими він і вона повинні бути, і що така робота є можливою й від її виконання залежить щастя людини — усе це є ісламським баченням дійсності. Ця точка зору має певне обґрунтування, але й не позбавлена проблем.

Першою яскравою характеристикою ісламу є те, що його погляди є повністю позитивними. Здається, що він приписує робити хороші справи й вірить, що моральний імператив може й буде підкорятись. Але хіба людина за своєю природою не схильна робити протилежне, вчиняти погано? Хіба грішити, заперечувати існування Бога й не дотримуватись моральних приписів? Хіба його ница природа не потребує прощення та

спасіння до того, як можна очікувати від нього благі вчинки?

«Те, що людина за природою схильна грішити, заперечувати Бога та не коритись Йому, є, звісно, правдою», — відповідає іслам. Але також є правдою те, що природа людини включає і прагнення підкорятись Богу, робити благі вчинки й діяти етично. Друге є можливим для неї й вона схильна до першого настільки, наскільки вона здійснює два інші пункти. Те, що вона може вчинити погано, коли вона робить хороше, і може вчинити добре, коли вона робить погане, додає новий вимір до своєї гідності чи негідності, коли вона діє по-різному. Якщо її змусили (тобто без її волі) дотримуватись єдиного напрямку, її дія не буде моральною чи аморальною, хоча вона усвідомлювала матеріальну цінність або її відсутність. Жодна людина не є намертво прив'язана до того чи іншого напрямку дій, і якби навіть була, то ніхто в цьому сенсі не вважав її морально відповідальною. Тож людина не є більше «гріховною», ніж «спасенною». Оскільки вона не є «гріховною», вона більше не потребує спасителя, і оскільки вона не є «спасенна», їй більше не потрібно робити хороші справи й поводитись етично, що могло б привести її до бажаного «спасіння». Фактично, «спасіння» є некоректним терміном, оскільки людина повинна бути в складному становищі, без надії на те, що коли-небудь їй вдасться врятуватись, щоб потребувати «спасіння». Саме цього потребує людина. Людина не є безпомічною з етичної точки зору, більше того, вона не є безпорадною лялькою, яка нездатна на щось добре чи погане. Вона здатна на все. Врятувати себе своїми

діяннями й працею є її гордістю й славою. Втратити свій шанс й упустити всі можливості — це сумна недбалість. Пропустити заклик свідомо й робити зло означає заслужити покарання й прокляття.

Іслам навчає, що людина народжена чистою й залишається такою доти, доки не зробить себе винною своїми ж вчинками. Це не є «первородним гріхом» й ісламське Писання тлумачить непокірність Адама як його особистий гріх, поганий вчинок, за який він покаявся й Бог його пробачив.

Замість того, щоб деморалізувати людину й накладати на неї обов'язковий, невідворотний гріх, іслам запевняє її, що Господь, Який нічого не робить без певної мети, створив її задля того, щоб вона була Його намісником. Він дав їй очі та вуха, органи дотику, смаку й нюху, чуттєве серце та розум, уяву та пам'ять, усе для відкриття й розуміння божественних моделей у створеному. Він сотворив її з пальцями, які здатні захоплювати, ногами, які здатні ходити, пружними м'язами й опорними кістками, щоб вона могла виробляти й отримувати все, що їй потрібно. Він поселив її на землі, сприйнятливою до своїх вчинків, де вона може діяти. Зрештою, Він дозволив їй бути володарем над усім створеним, оскільки Він зробив так, що все підпорядковується їй. Навіть сонце, місяць і мільйони далеких зірок були створені спеціально для її користі. Іслам вчить, що людина є благословенною, а не проклятою ще до того, як зробить свої перші кроки по землі, в усій своїй досконалості, в житті й пануванні над усіма речами, і тому від неї очікується виконання Божественної волі.

Іслам заперечує те, що Бог повинен рятувати людину через причастя й жертви. Такий погляд є насильством стосовно Бога й людини, який ставить під сумнів трансцендентність першого й моральний статус останньої. Іслам розглядає Ісуса як пророка Бога, який був посланий для того, щоб навчати такому ж посланню, як усі інші пророки, й реформувати євреїв, які відійшли від такого ж вчення, посланого їм через інших пророків. Згідно з ісламом, християни, а не Ісус, відповідають за те, чого вчать у його ім'я. Але він стверджує, що по суті вони праві, особливо коли закликають людину поклонятись Богу й служити Йому, роблячи хороші вчинки. Більше того, іслам пояснює їхню «помилку» тим, що вони втратили автентичні тексти одкровення. Виходячи з їхнього досвіду, іслам зберіг абсолютну цілісність і автентичність власного тексту послання, пояснюючи, що Бог послав його й тільки Він є його охоронцем і зберігачем.

Якщо всі пророки передавали одне й те саме послання, звідки походять всі релігії в історії? Іслам дає відповідь. Не існувало відмінностей в посланні, оскільки в нього є єдине джерело, а саме Бог, і в своєму творенні всі люди однакові. Одкровення через пророків є довіреним джерелом істини, оскільки Бог зробив Свою волю відомою для кожної людини її мовою. Варіації в просторі та часі, впливи іноземних культур і примхи людини зробили все інше. У результаті виникли різні історичні релігії, жодна з яких не зберегла початкового тексту свого одкровення. У своїй первозданній чистоті одкровення були однакові й містили однакові принципи релігії та етики. Якщо вони і відрізнялись, то

тільки в конкретних приписах з імплементації цих основних принципів. Вони були єдині в їхньому «що», але різнилися в їхніх «як». Перше є їхнім ядром і сутністю, універсальним і вічним, останнє — випадкове й залежить від історичних обставин, особливостей людей, яким було послане.

Порівняння вічних «що» є вродженою здатністю кожної людської істоти для розпізнання Бога й сприйняття Його волі як добра й обов'язку моральності. Це не лише наділення людини відчуттями та розумом, яке ми згадували вище. Окрім усього цього існує шосте чуття, яким люди володіють разом, істинне *sensus communis*, яке дозволяє їм сприймати Бога. Усвідомлення святого є вродженим для людини. Не існує людини без релігії, і не існує релігії без святого. Якщо люди бачать святе в різних формах, то це пов'язано з їхнім вихованням, спадком культури та релігії. В своїй чистій формі *sensus numinis* в кожній людині змушує її усвідомлювати Бога, Святого та Його Волю як моральний імператив. Таким чином, у зв'язку з більше, ніж однією причиною Бог робить всіх людей однаково відповідальними перед Ним. З іншого боку, людина повинна ставитись до інших людей, як до рівних. Діючи морально, тобто виконуючи Божественну Волю, людина повинна бути націлена на все людство. Певні думки про близькість і стратегії змушують її почати свої добрі «справи» з дому, починаючи з себе. Проте наділена цими потребами, вона не може виокремлювати когось з людських створінь Господа. Як суб'єкти моральних вчинків, або як об'єкти моральних вчинків інших, усі люди є рівними, оскільки вони створені рівними, їхне

творення є основою їхнього обов'язку служити Господу. Універсалізм є даним Богом, як і приписаним Богом.

У семітській групі народів, в якій з'явився іслам, євреї чудово зберегли послане вчення про те, що Бог є трансцендентним і Єдиним. Однак іслам вказав на їхнє неправильне розуміння божественної трансцендентності, за яким вони вважали, що вони є такими як Він стосовно інших істот. Їхнє вчення про доктрину божественної обраності, яке звеличує їх над всіма людьми, іслам вважає сумнівним. Вони розглядають себе як дітей Бога й обраних, не зважаючи на свої вчинки. Іслам засуджує й карає такі дії. Іслам розглядає себе як релігію Авраама, Якоба, Мойсея та Давида, оскільки усі вони передавали послання в його чистому й неспотвореному вигляді. У результаті мусульмани ідентифікували себе з євреями як віряни й слуги одного і того ж трансцендентного Бога й розглядали власну релігійну доктрину як юдаїзм, очищену від етноцентризму й особливо від доктрини обраних та «інших». Стосовно єврейського права й етики, іслам підтверджує одкровення Ісуса, оскільки воно усуває буквалізм і легалізм, якими єврейська традиція обплутала Закон Мойсея, й анулює закони, які рабини додали до нього.

Згідно з ісламом, релігійна влада належить лише Господу. Оскільки тирані засуджуються й люди захоплюються скидати своїх тиранів, шлях Бога повинен бути відкритою і вільною високошвидкісною дорогою, пропуск на яку містить лише одну вимогу, а саме бути створеним. Згідно з ісламом, немає духовенства й усіх його порядків і членів. Завдання навчання істини,

напучування молоді й консультування тих, хто помилився, буде тривати стільки, скільки живе людина. Але іслам покладає універсальні обов'язки, порівну розподілені між усіма людьми. Авторитет за виконання цих завдань може належать будь-кому, хто здобув найбільш ґрунтовні знання, які є доступними кожному. Іслам покінчив з багатовіковим посередництвом духовенства між людиною та Богом. Бог прощає і карає, є Суддею та Володарем, а не священник. Він не делегує ці функції будь-якому зі Своїх створінь, оскільки це порушить Його трансцендентність і роль єдиного правителя та судді людей. Він є близьким і повністю відповідальним за кожную молитву людини. Його милосердя та опіка над людством, разом із Його абсолютною владою, потребують того, щоб всі люди звертались до Нього безпосередньо. Бог не потребує жодної бюрократії.

Духовенство виконує функцію адміністрування таїнств. Однак таїнство — це саме те, що іслам, як і юдаїзм до нього, заперечує та засуджує. Таїнство є святкуванням, через яке молитва людини звертається до Бога, і аспект сили Бога направляється до людини через священника. Іслам стверджує, що обидва ці напрямки є хибними: молитва людини досягає Бога без посередників і жоден аспект сили чи божественності Бога не направляється нікуди без загрози для божественної трансцендентності. Сила й святість Бога є виключно Його власністю. Вони не поширюються на якесь створіння, оскільки Творець і створіння є двома абсолютно різними видами істот, які ніколи не перекриваються між собою. Можливо, хтось може сказати, що життя в

цілому є таїнством, оскільки Бог є джерелом життя, а людське життя є хвалебною піснею до Бога, виконанням Його приписів, своєрідним «поверненням» до Нього. Але навіть тут покінчено з таїнством у сенсі фрагментації та розмивання божественності. Відхід від духовенства знищує таїнство підпорядкування, а відхід від таїнств відкидає потребу в священниках, без первородного гріха немає потреби в хрещенні, а з Богом, який безпосередньо керує діями людини, віряни і богомольці, які хочуть висповідатись або подякувати Богу, можуть звертатись до Нього безпосередньо.

Саме Бог є Володарем, єдиним Володарем. Він є єдиним Суддею, і Він знає все, адже нічого не може уникнути Його Влади. Нікому непідвладна Його сила. Судити все життя людини або будь-який її вчинок — це прерогатива Бога, а не людини. І завершальний висновок людського життя, коли в Судний день, кожна людина отримує нагоду чи покарання, яке вона заслужила під час свого життя. Згідно з ісламом «інший світ» не має іншого значення, ніж це завершення. Не існує іншого світу, іншого простору-часу, створеного для того, щоб замінити цей світ, цей простір-час, і відновити для нас всі недоліки цього світу. Успадкувавши погляди зороастризму, юдаїзм стверджував, що в іншому світі абсолютне добро, яке було втрачене назавжди в цьому світі й ніколи не буде втілене в цьому світі, буде реалізовуватись. Такі погляди ґрунтуються на тому, що Царство Давида було Царством Бога, і що Бог надішле месію, щоб відновити його катастрофічно в кінці часів. Рухаючись у цьому ж ключі, християнство пішло на один крок далі, вважаючи цей світ і всі часи

безнадійно грішними й зіпсованими, і тому абсолютно неможливим є існування дійсності, де може бути втілене в життя абсолютне добро. Християнство уявляло інший світ як ідеалізовану структуру, де все найкраще, радість і блаженство будуть подаровані «спасеним». Іслам відкидає обидві точки зору як деморалізуючі стосовно віри людини в себе, в цей світ. Відновлюючи важливу невинність та доброту людини й світу, іслам вчить не тільки того, що втілення абсолютного можливе в цьому світі, але й того, що привнести його тут і зараз є істинним обов'язком кожного чоловіка та жінки. Він застерігає людство, що не існує іншого світу, окрім цього, що немає іншого простору-часу, що всі обов'язки й надії людини повинні бути виконані в цьому світі — якщо вони будуть виконані взагалі.

Цей світ, за віруваннями мусульман, є дійсністю Бога, Царством, де утопія є можливою, якщо людина буде виконувати свої обов'язки й відповідатиме на боже-ствений заклик з покірністю. Бог бажає, щоб людина робила хороші вчинки, і хороші вчинки дійсно змінюють цей світ і перетворюють його на ідеальний; щоб це було від початку мети творення, а не від падіння або невиконання цієї первинної мети. Інший світ, як стверджується в ісламі, не є «іншим» світом, альтернативою цьому світу, але тільки вирок суду визначає наскільки успішними ми були в перетворенні цього світу.

Він буде абсолютно відмінний від нашого і тому «інший», не тому що наше теперішнє розчарування і страждання будуть задоволені, а тому що він буде трансцендентним, тобто поза цим простором і часом. Однак він не є «світом»; він не має виміру, і не є копією

цього світу, де всі жалі перетворені на радощі. Він є Раєм чи Пеклом у сенсі винагороди чи покарання, підсумуванням винагороди чи покаранням, встановлених судом.

Лише такий погляд, згідно з ісламом, відповідає цьому світу. Без нього цей світ стане всього лише містком чи переходом, де ми просто переходжі, яким радять не затримуватись, не будувати, а швидко добиратись на інший берег. Це заперечення цього світу. З іншого боку, іслам є світостверджуючим, підкреслюючи, що це — єдиний світ. Ми можемо бути успішними або ні в ньому, роблячи благі чи погані вчинки. Будучи вільними й відповідальними, все, що ми робимо в цьому світі, буде зараховано за чи проти нас. У Судний день, який також буде завершальним для цього світу, нам буде дано те, що ми заслужили, благословення чи прокляття. Набожність і моральність, які є покірністю Богу, повинні бути нашим вибором у цьому світі з двох причин: вони дійсно приносять нам радість і допускають утопію в цьому світі; вони також водночас обіцяють нам благословення в Судний день, оскільки вони дійсно є покірністю Богу. Саме тому іслам, як стверджують мусульмани, прагне досягти двох видів щастя: щастя в цьому й наступному світі (Коран, 2:201).

З якого моменту людину можна вважати мусульманином?

Іслам як світовий релігійний рух зародився у першому десятилітті сьомого століття нашої ери в місті Мекка в Аравії. Його проповідував Мухаммад, син Абдуллаха з племені курайш, який у віці 40 років почав бачити видіння за посередництва Джабраїла, який приносив одкровення. Одкровення були від Бога. Мухаммаду відкрилася воля Бога, або приписи, у величній арабській формі. Одкровення приходило частинами, інколи в складних ситуаціях, які потребували вирішення, дозволу або плану дій у конкретних обставинах, інколи у звичайних ситуаціях, або ситуаціях, які мали ширший релігійний контекст для невіруючих, християн або євреїв, які проживали в Аравії та сусідніх країнах. Спочатку Мухаммад і сам не повірив, що це відбувається насправді, що це не ілюзія чи диявольська спокуса. Оскільки видіння продовжувались, він переконався, що Бог дійсно закликає його проповідувати нову віру.

Першою прийняла іслам дружина Мухаммада, її довіра до чоловіка зробила її мусульманкою до того, як Мухаммад переконався в своїй місії Пророка. Інші родичі та друзі пішли за ним і сформували ядро громади. Араби, традиційна віра яких заперечувала те, що Бог єдиний і трансцендентний, а також є Судний день, і своє життя будували вони на благородних цінностях, гедонізмі та матеріалізмі, не сприймали нову віру. Спочатку вони зневажливо ставились до нової віри, але Мухаммад і його сподвижники були наполегливими, боролися з публічними приниженнями й переслідуваннями. Новостворена громада витримувала все терпляче й цілеспрямовано й продовжувала зростати. Згодом арабська ієрархія в Мекці вирішила, що немає іншого виходу, окрім як почати війну проти нових мусульман, щоб зберегти своє та мекканське становище в релігійному, соціальному, політичному й економічному житті. Вони запропонували Мухаммаду багатство, управління Меккою та лікування його «божевілля» найкращими лікарями світу. Але він відмовився. Потім вони намагалися зруйнувати племінну солідарність клану Хашім, до якого належав Мухаммад і від якого мусульмани залежали у плані міжплемінної безпеки, звертаючись до дядька й особистого захисника Пророка, немусульманина Абу Таліба, щоб розірвати племінну солідарність з Мухаммадом. Старий дядько вмовляв свого племінника, щоб він припинив спричиняти проблеми, які клан не може більше терпіти. Але Пророк відповів: «Якщо б мені дали сонце в праву руку, а місяць у ліву взамін релігії Бога, я б ніколи не погодився, навіть якщо мені

довелося б загинути, проповідуючи її!» Коли мекканцям жодним способом не вдалося перемогти Мухаммада, вони вирішили вбити його.

Відчуваючи небезпеку, Мухаммад домовився з новонаверненими з Медини, щоб вони забезпечили його захист за потреби. Коли небезпека була близько, він обдурив своїх ворогів і втік з Мекки, щоб долучитись до своїх мусульманських послідовників у Медині, які були посилені мусульманами з Мекки, котрі емігрували в Медину за порадою Пророка. У Медині небезпека не зникла, а стала більш зловісною. Почалася справжня війна між Меккою та Мединою й усіма племенами з околиць, які обидві сили намагалися переманити на свій бік.

Приїхавши в Медину, Мухаммад інтегрував мусульман усіх племен в одне ціле й об'єднав його з євреями Медини в ісламську державу. Він дав їй конституцію й очолив її. Одкровення продовжували приходити й вказували як діяти в соціальному, політичному, економічному й правовому аспектах життя, з якими Мухаммад повинен був впоратись. Війна з Меккою почалася з окремих перепалок, після яких відбулось два головних раунди битви, кожна сторона виграла один із них, але цього було недостатньо для того, щоб поставити крапку. Далі був укладений мир, до і під час якого іслам отримав тисячі послідовників. Коли мекканці порушили договір, мусульмани мобілізувалися і пішли на Мекку, захопивши її без бою. Своїм величним жестом Мухаммад пробачив мекканців, і вони масово прийняли іслам. Пророк увійшов у Каабу, Дім, який Авраам та його син Ісмаїл побудували для поклоніння Єдиному Богу і який потім заповнили ідолами. Він

зруйнував ідолів і зображення, очистив і повернув святість Дому Бога.

Одна компанія за іншою були запущені для того, щоб принести іслам в інші племена Аравії. Деякі почувались вільними від могутності язичницької Мекки, і вільними в свідомих роздумах про заклик ісламу. Вони приєднались до рядів мусульман за власним бажанням. Інші продовжували боротись без Мекки, і їх довелось приєднувати силовим шляхом. Новонавернені в іслам були не лише з язичницького Аравійського регіону. Арабські християни та юдеї також приймали нову віру. Більше того, за божественними приписами, отриманими в Корані, Пророк визнав християнство, юдаїзм та релігію сабеїв як достовірні, вважав їх прихильників братами й інтегрував до Ісламської держави, хоча вони зберегли власну релігію, культуру, звичаї та не мусульманську ідентичність. Вони жили під їхнім захистом як автономні одиниці в релігійному, культурному і правовому аспектах. Уся Аравія на момент смерті Пророка в 632 році н.е., через десять років після гіджри (еміграції) Пророка до Медини, була об'єднана й готова нести послання ісламу світові. Мухаммад надіслав посланців лідерам тогочасного світу, запрошуюючи їх повернутися до ісламу або, якщо вони бажають, зберегти свою релігію, але долучитись до нового світового порядку ісламу, який будується на принципі вільного переміщення людей, ідей та достатку. Деякі відповіли дружно й з симпатією, інші відрубали голови посланцям.

У наступні сто років відбулися найбільш захопливі завоювання за всю історію. Мусульмани були у Фран-

ції та Іспанії після того, як пройшли Північною Африкою; у Центральній Азії та басейні річки Інд на Сході, після блискавичного захоплення Перської імперії. Дві найбільші імперії того часу, Персія та Візантія, були поділені та зруйновані. Ще значнішим був потужний заклик нового світогляду ісламу для християн, які повинні були століттями терпіти теологічні розбіжності Візантії і жителів Персії, які страждали під гнітом станового суспільства й від дуже несправедливої соціологічно-релігійної системи. За покоління чоловіки та жінки мільйонами наверталися до ісламу.

Величний заклик ісламу полягав у обґрунтованості теологічного твердження. Світ був створений Богом, Єдиним і Трансцендентним, Який вбудував у нього Свою модель, зробивши його впорядкованим Всесвітом. Він також створив раціональну, вільну й відповідальну людину, яка, використовуючи свої здібності, може робити благо в цьому світі, в усьому світі і для всіх людей у рівності й братерстві. Те, що всі люди рівні, означає, що не може бути еретиків, примусу в релігії, як й імперіалістичної колонізації однієї людини іншою. Бог не хоче, щоб людина принижувала себе, вела аскетичне чи монаше життя. Навпаки, вона повинна жити повним життям, у якому є місце щастю й радощам, але людина повинна при цьому не забувати про моральні закони чистоти, віру в Бога, рівність і справедливість, любов і братерство. Людина повинна служити Богу на Його землі, будувати й отримувати плоди. Адже це хороша справа, яка здатна втілити ідеалістичне бачення людини. Вчиняти так і проявляти наполегливість є гарантією успіху та щастя як у цьому світі, так і в Судний

день. Не існує первородного гріха, первородної провини, первородного страждання, первородної гідності й спасіння. Благословенна чи ні, кожна душа отримує те, чого вона заслуговує за свої особисті вчинки.

Більше того, те, що настільки приголомшило світову аудиторію та захопило серця без спротиву, це той факт, що мусульмани дійсно жили так, як проповідували, не було розділення особистості, або подвійної свідомості, лицемірства, расистської нерівності. Мусульмани дійсно одружувалися з жителями інших земель навіть без прийняття ними ісламу — міри, яка підносила переможеного до статусу переможця. Мусульманський раціоналізм та прагматизм не знає меж, оскільки мусульмани черпали знання та мудрість від немусульманських спеціалістів без сорому та докорів сумління. Вони особливу увагу надавали доведенню істинності своєї віри, а саме того, що іслам дійсно дає послідовникам два щастя: щастя тут і в наступному світі (Коран, 2:201).

Це пристрасне досягнення двох видів щастя виливається в мудрість і успіх мусульман, а також у моральне благополуччя. Саме завдяки цьому мусульманська наука, проектування, мистецтва та література процвітали; імперія була успішною, і їхні моральні принципи залишились практично недоторканими. Це наповнило серця немусульман глибоким почуттям поваги й пошани до мусульман, і стимулювало їх приймати іслам або приєднуватись до них. Коли немусульманин, простого походження й невеликих статків, приймав рішення повернутися до ісламу, це одразу підносило його до найвищого рівня, він проголошувався

братом усіх віруючих, міг одружуватись із ними й отримував простягнуті руки істинного братерства. Саме тому державні надходження у вигляді джизьї — податок, який сплачували Ісламській державі дорослі чоловіки замість закяту й військової повинності, яка покладалась на усіх мусульман — практично зникли за перші п'ятнадцять років після завоювань: від мільйонів динарів до майже нуля, — у зв'язку з цим масовим наверненням до ісламу!

Весна й літо Ісламської імперії тривали п'ятсот років, протягом яких мусульмани були першими у світі в усіх сферах життя: від астрономії до приправ. Вони відкрили нові землі й заснували нові дисципліни. Водночас їхня енергія була витрачена й вони почали занепадати в багатьох сферах. Внутрішній поділ ослабив їх перед ворогами; індивідуалізм і захоплення особистим спасінням послабили внутрішню цілісність держави та суспільства. Зрештою, хибне розуміння духовного добробуту як гнозису містики послабило раціональні сили мусульман, усунуло їх від емпіричних і прагматичних досліджень і привело їх до езотеричних забаганок шейхів чи містичних старійшин. У той же час найбільший голокост в історії був розв'язаний монголами Центральної Азії проти світу. На жаль, Ісламська імперія була першою перешкодою на шляху шалених орд. Вони знищували місто за містом і спустошували провінцію за провінцією. Саме тоді європейські хрестоносці напали на імперію із Заходу. Тоді як імперія зрештою зуміла відбитися від хрестоносців, ісламізувати монголів й асимілювати усіх завойовників, які вирішили більше не повертатись туди, звідки вони прийшли, більшість мусульман

стали консервативними, втративши страх щодо можливості зникнення їхньої віри, й відійшли з історії в захопленні «вічністю». Оскільки відвоювання Іспанії Європою стало неминучим з початку чотирнадцятого століття, ісламізовані елементи східних завойовників, усе ще переповнені енергією та силою, вирішили відродити занепалу імперію. Через покоління імперія знову була на ногах, рухаючись у напрямку Європи, оскільки Європа крокувала по Іспанії. Мусульмани захопили Малу Азію, а Константинополь впав у 1453 році. Європа зупинилась в Іспанії, але мусульмани просувались уперед до того часу, коли, століття по тому, вони тримали в облозі Відень, захопивши всі території на схід від нього, а також увесь Кавказ, південну Україну та Польщу.

Містична хвороба була під контролем протягом двох або трьох століть, але її не було викорінено. Нова імперія стала легкою жертвою, і така ж драматична ситуація із зовнішньою та внутрішньою слабкістю повторилась знову. Європа не лише відновилась, але й стала сильнішою і змогла витіснити мусульман зі своїх територій (окрім мусульманських громад Албанії, Югославії та інших балканських країн). Європейські сили окупували увесь мусульманський світ, окрім Центральної Аравії та Ємену, і поділили його між собою. Мусульманський Схід стогнав під колоніальним гнітом протягом століття в одних місцях і протягом трьох століть у інших.

Вітер реформ і перебудови повіяв із серця Аравії, як це було колись. З пустелі прийшли заклики викоринити містицизм і повернутись до поглядів істинного ісламу на життя й цивілізацію. Мусульманський світ відповів низкою рухів, спрямованих на очищення й

піднесення ісламського суспільства. Ці рухи згодом стали політичними, оскільки колоніальна Європа намагалася зупинити їх. Сторони конфлікту були окреслені швидко. З одного боку стояла Європа, яка боролась за поширення релігії Христа з імперіалістичним мечем у руці й захищала експлуатацію мусульманських земель і трудової сили, а також колоніалістичні поселенці, які жили серед мусульман. По іншу сторону стояв мусульманський світ, який захищав традиційну рідну віру батьків проти чужої агресії, захищав землі і людей проти вторгнення чужинців, окупації та колоніальних поселень.

Сьогодні змагання переросло від збройного протистояння в економічне, неокolonіальне й інші більш витончені форми підривної діяльності та експлуатації. Мусульманський світ модернізується й індустріалізується з карколомною швидкістю, перестрибуючи через століття. Західний християнський світ є добре розвинутим і потребує матеріальних і людських ресурсів інших. Саме ними були мусульмани на християнському Заході п'ятдесят років тому, які зараз є вагомим групою іммігрантів, що працюють як на заводах, так і в університетах. Сьогодні ісламська присутність в Європі та Америці стала звичною й продовжує зростати.

Сусід у будь-якому місті Європи чи Північної Америки може виявитись мусульманином. Він може бути кавказцем або чорношкірим; він, окрім англійської, може говорити будь-якою з десятків ісламських мов. І він може бути настільки вестернізованим і асимільованим, що ніхто і не зрозуміє, що з ним розмовляє мусульманин.

Частина II

Моменти релігійного життя мусульман

Шагада (Свідчення віри)

Мусульманин свідчить, що немає бога, окрім Аллага, і Мухаммад — Його Посланець. Це свідчення називається шагада, або «свідчення». Це не лише його законний «паспорт» у мусульманську спільноту, але й квінтесенція його віри та вираження його ідентичності, яке він повторює багато разів на день у багатьох різних ситуаціях. Окрім принципів, які включає його перша частина (виправдання роботою, смиренністю й відданістю Богу, відмова коритись тиранам та іншим «богам», намісництво людини на землі й самореалізація, які ми обговорювали в другому розділі), шагада утворює пророчу місію Мухаммада. Це означає, що людина визнає, що Мухаммад передав все настільки точно, як Аллаг послав з небес. Ці одкровення, зібрані разом, тому що Він наказав, щоб вони цитувалися, ввійшли до Пресвятого Корану, Писання ісламу. Засвідчити, що

Мухаммад є Пророком Бога, є рівносильним до свідчення про те, що Коран є словами Аллага, повними, записаними дослівно в порядку, в якому вони були послані, що його приписи й директиви є нормативними, покладеними на мусульман у вигляді слова Бога.

Пророк насолоджується другим типом влади, окрім передачі дослівно святих слів Аллага. Це повноваження втілення одкровення в своє життя. Його життя з його вчинками та рішеннями, намаганнями та сумнівами є прекрасним втіленням ісламського послання. Сунна Пророка («проторений шлях», або приклад) є таким чином нормативною для мусульман і є прикладом «як» для «чого» одкровення. З неї мусульманин виводить всі свої ритуали, а також справедливі міри заповітів ісламського права та етики. Сунна прийшла до нас у вигляді розповідей, переданих сподвижниками пророка та поколіннями після них. Ці повідомлення називаються хадисами.

Автентичність і цілісність тексту Корану не піддається сумніву. Одкровення Корану прийшли в повному світлі історії, були записані й вивчені напам'ять тисячами серед людей з найкращою пам'яттю в світі. З того часу як вони були послані, їх постійно читали прилюдно, перед людьми, які ідеально знали їх по всьому мусульманському світі. Вірячи в те, що він читає точні слова Бога, мусульманин надзвичайно ретельно підходив до цитування й копіювання коранічного тексту. Навіть самий акт поклоніння, формальна молитва, яку не можна переривати без будь-якої причини — навіть при існуванні загрози безпеці вірянина — тому

що в молитві мусульманин повинен стояти в присутності Бога, може бути перерваний і той, хто очолює молитву, може бути перерваний у голос будь-ким із слухачів, якщо допущена помилка в цитуванні пресвятого Корану. Зрештою, у ті самі часи халіф Усман (644–656) збирав і поширював існуючий текст Корану як книги. Багато століть по тому фракції продовжують свою криваву боротьбу, кожна виправдовує свій випадок суперечками й цитатами з Пресвятої Книги. Ніхто ніколи не стверджував і не звинувачував когось у фальсифікації цього тексту. Це було остаточним тестом вогнем, який коранічний текст пройшов гідно.

Саме тому Вільям Мур повідомив науковим судженням фон Хаммера, що «ми [вчені] настільки ж впевнені, що Коран є історичними словами Мухаммада, наскільки мусульмани впевнені, що це є словом Бога».

Тексти Сунни не характеризуються таким беззаперечним авторитетом. Мусульмани добре усвідомлюють, що Сунна викривлялась, коли вона передавалась чотири перші покоління. Тож ретельно підходять до визначення Сунни словом аль-сахіха («достовірні»). Щоб відсіяти достовірні від слабких або хибних хадисів, мусульмани розробили науки текстової критики й найскладніші дисципліни для аналізу й встановлення історичної достовірності ланцюга передавачів, кожного з хадисів, форми або мови, цілісності й раціональності контексту тексту та його відповідності Пресвятому Корану, з іншими відомими історичними фактами й накопиченою мудрістю людства. Їхня любов і повага до хадисів Пророка не знає меж. Таким чином, вони зберігають усі матеріали, які прийшли від Пророка,

але вони класифікували їх на численні групи категорій з більшими чи меншими ступенями достовірності.

Пророцтво Мухаммада, звівши себе до усної передачі слова Бога, надає нам досконалість цілісного феномену пророків у семітській культурі. У цій історії Мойсей точно представляє іншу сторону, після якого пророцтво деградувало в Ізраїлі до межі, коли існували сотні псевдопророків, які проповідували на базарах і не могли довести, що є істинними пророками. Іслам відновив почесний статус пророка. Однак часи змінились, і пророки більше не виправдовували себе творенням чуда, яке лякало розум людини. На їхню думку, істинність пророцтва Мухаммада підтверджує неперевершена краса й величність самого одкровення, Пресвятого Корану, відсутність неточностей природного закону, які неможливо пояснити та які не задовольняють людський розум або перевищують його силу розуміння. Одкровення Корану є презентацією для розуму людини та її інтелекту. Воно змушує її критично мислити. Воно не є «каменем спотикання». Замість того, щоб вимагати сліпої віри, воно заохочує людину проаналізувати дані, порівняти й протиставити твердження й свідчення, і судити лише за упевненості й переконаності в істинності.

Саме тому іслам ніколи не скликав релігійних синодів, або рад, уповноважених правом повчати, правом виголосити щось про іслам. В ісламі релігійна істина є предметом суперечок і переконань, сферою, у якій кожен може дискутувати й кожен має право переконувати й переконуватися. Засвідчити, що Мухаммад є пророком Бога, означає в кінцевому результаті, що

людина переконалась в істинності й життєздатності твердження, що релігійну істину можна аналізувати, обговорювати й переконуватись у її правильності. Це категорично впливає на першу частину шагади, а саме «немає бога, окрім Аллага». Вона говорить нам, що це раціональне твердження і ми не можемо переконати себе в його істинності ні завдяки авторитетам, ні завдяки примусу. Ми повинні обдумати, обґрунтувати й проаналізувати всі дані з усією серйозністю й відповідальністю. Навіть якщо ми хоч трішки сумніваємось, ми можемо зробити це лише за умови, що істину можливо пізнати, що вона, як і Бог, єдина. Але хіба Бог не є істиною?

Саят (ПОКЛОНІННЯ, МОЛИТВА)

Слово «саят» краще перекладати як «поклоніння», а не як «молитва». Молитва, як відомо, не обов'язково є формальною. Вона не має передбаченого стилю й може читатись будь-де і будь-коли. Вона не є обов'язковою, як таїнство причастя в християнстві, або необхідна, як хрещення. В ісламі є форма спілкування з Богом, яка відповідає назві «молитва». Вона називається дуа, дослівно — мольба або звертання. Як і молитва, воно варіює в залежності від контексту, — як молитви вдячності, похвали, прохання, прощення і т. д.

На відміну від дуа, саят має визначену й точну форму. Вона здійснюється п'ять разів на день у певні інтервали. Якщо час, призначений для неї, пропущений, вона може бути відновлена, але лише зі свідомим наміром відновити те, що було пропущене. Саят — припис Аллага для усіх дорослих мусульман, чоловіків

і жінок. Ісламу не існує без неї, якщо вона заперечується демонстративно. Якщо нею нехтують, мусульманин вчиняє важкий гріх, за який потрібно покаятись і компенсувати втрачене. Однак жоден мусульманин не має права змушувати дорослого здійснювати її, а також ніхто не може переслідувати чи звинувачувати в єресі мусульманина за порушення при її виконанні, якщо це порушення не супроводжується прилюдною непокою приписам, які забороняють це.

Перед саятом здійснюється омовіння. Це як реальна, так і символічна дія, і обидва рівні значень необхідні в ісламі. Мусульманин не може досягнути божественної присутності, коли він здійснює саят з брудним тілом або неохайним виглядом. Так і місце, де він молиться, повинно бути чистим (а також поширений в усьому мусульманському світі молитовний килимок), його речі та тіло повинні бути чистими. Забруднені речі потрібно змінити. Руки, рот і зуби, ніс, обличчя, голова, шия та вуха, руки до ліктів та ноги до щиколоток потрібно помити в чистій, краще проточній, воді. Уся процедура повинна супроводжуватись декларацією намірів (в умі) про те, що людина робить це в ім'я Аллага.

Оскільки це стосується фізичної чистоти, омовіння є схвальною процедурою. Ми можемо підкреслити його профілактичну цінність, особливо для жителів пустелі, які живуть серед пилу, і фермерів, які працюють на полях, де бруд супроводжує їх щодня. Але ми також можемо відзначити його велику користь для жителів індустріальних міст, де кіптява та інші реагенти, які забруднюють повітря, заважають нам дихати. Лікарі в

усьому світі будуть аплодувати його освіжаючому й охолоджуючому ефекту, яке омовіння приносить на світанку, опівдні, після обіду, після заходу сонця та вночі. Стосовно його символічного значення, омовіння — це ритуал, метою якого є самопідготовка для спілкування з Богом. Ніяк або проголошення наміру, що відбувається перед ним, налаштовує розум на серйозний лад і важливість, оскільки людина підходить до межі Святого.

Салат можна здійснювати усюди, де б не був мусульманин, з ним завжди є Бог. Жодна земля не є священною, а мечеть — це лише місце, призначене для молитви, але воно не є священним. Салат може здійснюватися віряненом наодинці, оскільки в ісламі не існує таїнств та духовенства. Колективне здійснення салата є бажаним, але не обов'язковим, але обов'язковим є здійснення колективної п'ятничної молитви (джума). Колективну молитву проводить імам (лідер), функцією якого є синхронізація рухів. Кожен мусульманин може очолити салат, якщо його цитування Корану є вірним. У п'ятницю імам, окрім цих обов'язків, читає хутбу, або проповідь. Тема проповіді повинна стосуватися життєво важливого питання мусульманського життя, й імам повинен намагатися пов'язати відповідні рядки Корану та хадиси з ним.

Коран рекомендує одягатися красиво для колективної молитви. Перед початком імам переконується, що ряди вірян повні, прямі й не перериваються. Всі обличчя звернені в напрямку кибли в Мецці. Мусульмани в молитві, чи то стоячи рівними рядами, чи на колінах, чи припавши до землі, дійсно виглядають над-

звичайно виразно й зворушливо. Прямі ряди символізують рівність усіх і міцність, братерство й цілісність громади.

Ніч закінчується на світанку й починається день. Згідно з ісламом, день починається з молитви, в якій прославляється Бог, Його керівництва прагнуть і просять Його благословення й милосердя. Між ранковим і полуденним саят існує перерва 7–8 годин, яка повинна використовуватись для буденних справ. Там, де праця тяжка, цього періоду достатньо для задоволення потреб прогресивної, добре організованої економіки. Там, де робота легка, її можна продовжити після полуденного саят, який також може вважатися перервою для відновлення. Не потрібно працювати після обіднього саят, окрім невідкладних ситуацій або для власного задоволення та насолоди. Із заходом сонця закінчується день, і нічний саят знаменує відхід мусульман до спочинку.

Саят — це дисципліна. Його омовіння, його форма, рухи, час та кількість колінних і земних поклонів — усе це є актами самовіддачі заклику Бога. Коран говорить, що саят не приносить користі, якщо не призводить до моральних вчинків. Той факт, що саят правильно здійснений, має призводити до моральних вчинків і внутрішнього самоаналізу вищої причини, Бога. Його тривалість, п'ять разів на день, допомагає людині жити віч-на-віч зі своїм Володарем і Творцем. Не існує кращого чи більш прямого шляху до праведності.

Залят (розподіл багатства)

Дослівно аль-закят означає «підсолоджування». Ідея, яку він виражає, полягає в правомірності або тому, щоб робити халяль (законне, чисте, хороше), які повинні впливати. Цей термін можна використовувати стосовно людських істот як об'єктів, у випадку яких він означає рекомендацію або схвалення. Коли у ролі його об'єкта використовують багатство — і це відбувається в більшості випадків — він означає зробити це багатство заслуженим, непорочним, благим і достойним. Очевидно, те, що гідний залят додає до багатства, є не утилітарним, а моральним.

Іслам вважає, що все багатство належить Богу. Людина може привласнити скільки вона забажає, усіма можливими в економічному житті способами, включно з такими, які не відповідають моральним законам. Накопичення багатства є законним заняттям, якщо

воно не допускає крадіжок, обману та примусу. Фактично, погоня за достатком — одна з першочергових турбот людини, потрібна для виживання (у цьому випадку вона складається з пошуку їжі, даху над головою, одягу та комфорту), а також для виконання ролі халіфа, або намісника (при цьому мета полягає в запланованому вдоволенні власних матеріальних потреб і всього людства). Участь у закяті наповнює велику частину життя людини й виснажує найвищі енергії всіх людей, усюди й у всі часи. Він є саме тим, з чого складається життя. Його підпорядкованість моральному закону, тобто те, що він підпорядкований законам, які забороняють присвоєння будь-якої його частини без вільної та усвідомленої згоди іншої людини, яка задіяна в угоді, є абсолютною вимогою. Без неї людське життя опускається до тваринного рівня, матеріалізму й експлуатації.

Але навіть якщо кожна вимога морального закону суворо дотримується на кожному кроці й етапі процесу здобуття багатства, здобуте багатство все ще потребує узаконення на наступному етапі. Саме це вимагається інститутом закяту. Впевнившись, що я, здобуваючи багатство, не порушив жодного морального закону, чому іслам, не зважаючи на це, стверджує, що це багатство є незаконним, доки я не узаконю його через закят?

Відповідь полягає в тому, що якщо моральний закон контролює здобуття багатства, то існує інший закон, який регулює його споживання і/або продовження володіння ним. Хіба в нашого життя не було іншої мети, окрім банального існування, іншого значення особистого існування, окрім насолоди, комфорту й

задоволення бажаного, жодних вимог не можна висувати власнику багатства? Невтручання в здобуття багатства було результатом політичного лібералізму. Невтручання в розпоряджання багатством є необхідною вимогою гедонізму, утилітаризму, евдемонізму й усіх моральних теорій, які визначають хороше в земних або відносних поняттях. Оскільки іслам визначає хороше в поняттях абсолютних законів, які належать до Божественної Волі й приписів, до трансцендентної моделі, яка є абсолютною метою всіх моральних дій, він вважає, що необхідно регулювати використання й володіння багатством.

Ісламська доктрина стосовно цього питання говорить про те, що здобуте багатство потрібно розділити з іншими в деякій пропорції. Це схоже на благодійність, і благодійність є такою ж древньою, як і люди. Це все, що вимагає іслам? «Звісно, це благодійність, — відповідає іслам, — але є ще». Благодійність завжди вважалась усім людством високою моральною чеснотою. Її частка залишалась особистим рішенням благодійника. Звісно, що більше людина ділиться зі своїми товаришами, то більша винагорода. Ісус звів благодійність до вищих моральних основ, коли він вчив: що чистіша мотивація з якою благодійник віддає своє багатство, то більша моральна цінність його вчинку. З усім цим іслам повністю погоджується, визнаючи це вчення Ісуса істинним одкровенням від Бога. Це називається інститутом садака, похідним від самого акту віри, яким людина визнає Бога як Бога.

Жодна релігія чи мораль до ісламу не робила благодійність обов'язковою в сенсі інституціоналізації та уповноваження когось збирати й перерозподіляти її.

Добре мати благодійність як моральний ідеал. Але якою б була її цінність, якби вона залишилась небаченим ідеалом? Ідеалом, прийнятним для мільйонерів, які кидають копійки бідним на вулицях? Ідеалом, спостереження якого є предметом лише для свідомості певної людини або Бога в Наступному світі, але без жодного регулювання людьми в цьому світі?

Існує потреба, яку іслам сам розглядає за допомогою інституту заяту. Ви можете дати зі свого багатства іншій людині скільки бажаєте, коли бажаєте й у будь-який спосіб. Це ваша садака, яку судять ваша свідомість і Бог. Але ви не можете уникнути вимоги давати 2,5 % вашого загального багатства кожного року корпоративному інституту, ісламській державі, для перерозподілу його між менш щасливими, тими, хто цього потребує. Таким чином іслам прагне зберегти моральну цінність благодійності й додати до неї таку ж моральну цінність розподілу багатства, або заят.

І переконати нужденних, що інші не просто пасивно спостерігають, як вони страждають. Зв'язок людства, дружби, братерства пов'язує багатих і бідних разом. Пророк сказав: «Люди як органи тіла. Коли орган страждає, ціле тіло відповідає, щоб знешкодити причину страждань». Коран йде далі, говорячи про усвідомленість потреби альтруїстичного внутрішнього самоаналізу релігії. «Чи бачив ти того, хто заперечує Суд? Та це ж той, хто проганяє сироту і не закликає нагодувати бідного! Лихо ж тим, які моляться, але ставляться до молитов своїх недбало, які роблять все лише напоказ і відмовляються давати милостиню» (Коран, 107:1–7).

Саум (піст)

Піст — це наша релігійна традиція. Її практикували миряни та священнослужителі древніх релігій, а також євреї, християни, індуси та буддисти. Хоча її цілі відрізняються в різних релігіях, усі погоджувалися з тим, що піст — це самопідготовка до спілкування з божественним. Іслам приписує для всіх здорових дорослих мусульман кардинальне голодування: повна відмова від їжі, пиття та статевих відносин від світанку до заходу сонця під час всіх днів місяця Рамадан, дев'ятого місяця в місячному календарі. Тіло не може їсти будь-що жодним способом або торкатись протилежної статі без переривання голодування. Від цього обов'язку звільнені діти, хворі люди або мандрівники. У таких випадках звільнена людина повинна не відмовлятися від посту, а перенести його на інший час, коли вона буде здоровішою, до наступного Рамадану.

Задовго до ісламу місяць Рамадан вважався арабами священним місяцем. У зв'язку з цим заборонялось вести війни чи полювати, і наставав неперервний мир, коли мандри й переміщення товарів пустелею були безпечними для будь-якої людини чи племені. Араби вважали Рамадан місяцем духовного аналізу. Під час Рамадану вони особливо намагались бути привітними, віддати старі борги й закінчити суперечки, робити добро своїм сусідам. Більш морально чутливі з них відновлювались у храмах або в своїх домівках, щоб інші не переривали їхню концентрацію та медитацію. До своєї пророчої місії Мухаммад мав звичку відновлюватись під час Рамадану в печері Хіра, яка розташована на околиці Мекки, де він проводив кілька днів у медитації. Його дружина посидала слугу з денним запасом їжі, знаючи, що її чоловік у ці дні присвячує себе виключно поклонінню.

Окрім посту ісламська традиція сильно схвалює моральні та релігійні вчинки під час Рамадану й закликає мусульман збільшити своє служіння Богу під час цього місяця. Саме в Рамадан Мухаммад отримав своє перше одкровення.

Іслам визначає дві цілі голодування: самодисципліна та співчуття тим, хто голодує на землі. Ми бачимо, що іслам відкидає самовідчуження й аскетизм. У результаті він не може розглядати голодування як аскетичне самовідчуження, яке здійснюється в ім'я Бога. Оскільки іслам заперечує те, що праведність потребує того, щоб людство відрікалось від себе. Бог бажає, щоб людство було вільним, здоровим, задоволеним і щасливим. Філософи пояснюють, що похід до стоматолога

точно є болісним досвідом. Одна людина робить це заради самої себе, не припускаючи, що страждання є кінцевою метою людського життя. Друга людина ходить до стоматолога цілеспрямовано, однак, якщо розуміє, що це призводить до реалізації цілей здоров'я та благополуччя, які є протилежними до страждань.

Відповідно не заперечується, що тримати піст важко, а ставиться питання, з якою метою іслам приписує його? Саме тому потрібно з'ясувати значення Рамадану.

Самодисципліна під час посту є новою ідеєю з релігійної точки зору. Їжа та статеві відносини, які є першочерговими інстинктами в житті й задоволення яких є головною потребою будь-якого соціального ладу, є найбільш чутливими сферами людського життя. Жодна загроза для будь-якої іншої сфери не може бути більш відчутною чи небезпечною, здатною краще розбудити свідомість людини, окрім самої загрози смерті. Заборона вживати їжу та мати статеві відносини дійсно є такою загрозою, перша — для особистого життя, а друга — для групового життя. Свідома відмова від їжі та статевих відносин активізує усвідомлення близької смерті як окремої особистості, так і групи, і є хорошою можливістю мобілізувати свідомість і направити її на боротьбу, на захист життя.

Іслам приписує абсолютну відмову від їжі та пиття від світанку до заходу сонця, щоб активізувати свідомість, подумати про життя та смерть і потренувати особистість протистояти загрозі. Мусульманин повинен вистояти перед загрозою особистому і груповому життю, він повинен бути навчений мистецтву стійкості.

Терпіння, стриманість, стійкість, наполегливість у стражданні й нужді — саме ці якості іслам прагне розвинути під час посту. З іншого боку, їжа та статеві відносини є слабкостями людини, якщо ми говоримо про праведність.

Практично все зло й аморальні вчинки приходять у цей світ через них. Ціллю ісламу є навчитись зупиняти їх перед тим, як вони призведуть до гріха, зміцнити особистість проти спокус і зробити моральний дім людини неприступним для них. Саме тому іслам вважає голодування найкращим досвідом у мистецтві самоконтролю і дисципліни. Щоб зробити це випробування плідним з педагогічної точки зору іслам приписує, що піст потрібно перервати на заході сонця, ще до здійснення вечірньої молитви. Саме тому іслам вважає кожен день Рамадану свіжим випробуванням, яке, за умови успішного виконання до заходу сонця, може закінчитись святкуванням, їжею та радістю, а утримання й випробування можуть продовжитись знову на сході сонця наступного дня. Невелика індульгенція вночі, як, імовірно, думав Законодавець, може навіть зробити денне утримання більш ефективним випробуванням самоконтролю, ніж постійна відмова, яка швидко може стати звичною і тому мати слабкий ефект. Зміни утримання й індульгенції кожного дня і ночі є більш дієвими й ефективними.

Серед мусульман світу місяць Рамадан сприймається з радістю. Люди дотримуються посту й дійсно змінюються. Немає кращого часу для зміцнення соціальних зв'язків, об'єднання мусульман. Вночі мусульманські міста і села оживають у духовному єднанні й веселоцях.

Щоб останні не дозволили вийти з-під контролю й для того, щоб утримувати в свідомості морально-релігійний урок, іслам приписує спеціальну молитву для ночей Рамадану, а саме таравіх.

В ідеалі ця молитва, яка, як мінімум, є настільки довгою, як салават (множина від саят) дня, включає цитування всього Корану послідовними частинами протягом 29-ти чи 30-ти днів місяця.

Кінець Рамадану — це свято Ід аль-Фітр (свято закінчення посту), яке мусульмани святкують спільною молитвою в перший ранок після Рамадану, дарують один одному подарунки, провідують родичів та друзів. Новий одяг для молодих і старих — це імператив для саята Ід аль-Фітр, який потрібно проводити в кількох можливих місцях, щоб об'єднатися з найбільшою кількістю мусульман. Радість свята — кульмінація морального успіху щоденного посту попереднього місяця. Якщо випробування місяця Рамадан ознаменувалося, в загальному, успіхом, свято є повністю заслуженим. Мусульмани удосконалили свою здатність оволодіти первинними силами природи, харчовими та сексуальними інстинктами задля вимог моральності й релігії. Після спільного Рамадану мусульманин повинен відчувати себе більш готовим й здатним виконати будь-який обов'язок, будь-яке завдання. Як лук, він став більш пружним для стріли.

Другою метою голоду є співчуття до тих, хто голодує, знедоленими планети. Немає вчителя більш красномовного й дієвого, ніж досвід. Нужда, без сумніву, є постійним і найбільшим нещастям людства. Витримати голодування протягом Рамадану — це співчувати

напряму знедоленим у всьому світі. Щоб посилити цей урок, іслам рекомендує годувати сусіда, особливо бідного, кожен день Рамадану. Це проголошує Рамадан місяцем благодійності, альтруїзму, любові до ближнього й люб'язності. Іслам приписує для особистої компенсації пропущеного дня Рамадану нагодувати шістдесят людей, якщо піст був перерваний цілеспрямовано, нагодувати двох людей і відновити пропущені дні, якщо піст був перерваний законно. Зрештою, приписано, що жоден мусульманин не може відвідувати молитву Ід аль-Фітр, якщо він не пожертвував зі свого багатства бідним минулої ночі. Це — закят аль-фітр (милостиня з нагоди завершення посту). Її розмір визначається як еквівалент двох страв і виплачується за кожного члена сім'ї. Ця милостиня допомагає принести радість свята бідним і тим, хто недоїдає.

Ця філософія голодування в ісламі демонструє гуманізм і життєствердження в ісламі. Голод, мистецтво самозречення, які практикувалися адептами усіх релігій, трансформувалися в інструмент самовдосконалення, інструмент того, як краще прожити людське життя у боротьбі за світ та життя, але піднесеному до вищих рівнів благородності та праведності. Горе зречення, неприйнятність придушення власного «я», антагонізм життя, простору, часу й цього світу чоловіків і жінок, їжі та сексу були повністю відкинуті в ісламському досвіді. Після свого посту мусульманин виходить зміненим і очищеним, він краще усвідомлює себе в контексті виконання своєї ролі намісника Бога.

Хадж (Процца)

Процца є одним із п'яти стовпів ісламу, релігійних обов'язків, які є фундаментальними в ісламі. У той час як перший, шагада, є «вхідним квитком» до ісламу, салят і піст є обов'язком усіх мусульман за умови, якщо вони здатні здійснювати їх фізично. Закят є обов'язком на усе багатство, хто б ним не володів — неповнолітній чи доросла людина. Процца до Мекки є обов'язком лише для дорослих мусульман, які заробили достатньо багатства для здійснення подорожі, виплатили з нього закят, віддали всі свої позики своїм товаришам і достатньо забезпечили всіх людей, які від них залежать, на час своєї запланованої відсутності. Щойно рішення здійснити проццу прийнято, прочани починають із численних святкувань і підготовки вдома. Коли настає час вирушати в подорож, уся громада приходить провести прочанина й побажати йому, щоб Бог прийняв

його прощу. До свого приїзду в Хіджаз і входу в Мекку аль-Муккаррама (священну) прочанин змінює весь свій одяг і прикраси, здійснює омовіння й говорить Богу про свій ніят, або намір здійснити паломництво. Він одягає два шматки білої лляної тканини, одним покриває своє тіло від талії й донизу, а іншим — зверху від талії, залишаючи відкритою лише голову. Отож, він не повинен голити свою голову, обрізати свої нігті на пальцях, вдягати щось, щоб відрізнятись від інших. Звісно, він може змінити простирадла на чисті, якщо забажає. Жінки одягають довгу сукню, яка покриває тіло від голови до п'ят, залишаючи обличчя і руки відкритими.

Ці вимоги стосовно одягу мають релігійне підґрунтя. Адже прочанин зустрічається тут із Творцем. Він робить це в ролі створіння Бога нарівні з іншими людськими створіннями Бога. Його достаток і соціальний статус, його політична сила як аристократа, правителя чи короля, його знання, мудрість і попередня набожність — жодну з цих якостей не дозволено показувати. Усі люди є створіннями, які були створені рівними перед Богом. Відмінності історії стираються. Господь є також Володарем усього, милосердним Благодійником усього й абсолютно справедливим Суддею всього.

Прочани починають свій ритуал із відвідування Аль-Харам аль-Шаріф, священного місця. Вони повинні зробити це одразу після приїзду, витрачаючи на це не більше часу, ніж треба, щоб оселитись десь і залишити речі. Під час цих перших відвідин вони обходять Каабу сім разів, читаючи дуа, яких навчив їх Пророк, і здійснюючи коротку молитву. Потім вони переміщаються в

Сафу, де сім разів пробігають до Марви і назад, повторюючи досвід Хаджар, матері Ісмаїла, коли вона шукала тут воду, коли Ісмаїл, поїхавши в іншу подорож, залишив її з маленьким сином у цій місцевості. Хаджар все ж таки знайшла воду, яка, за переказом, забила з-під маленької ноги Ісмаїла. Джерело, назване Замзамом, досі дає воду прочанам, багато з яких набирають її у воду для їхніх далеких родичів. Наступного дня паломники починають свою подорож до Арафату, рівнини на відстані кількох миль від Мекки, де вони розбивають свій табір. У день Арафат паломники разом стоять у молитві від полуденного до вечірнього намазу, збираючись навколо того місця, де Мухаммад стояв під час проголошення своєї прощальної проповіді під час свого останнього паломництва в 10 р. г. (632 р. н. е.).

Далі прочани йдуть у Міну, де вони вбивають священну тварину й годують бідних. Вони повертаються до Мекки, зупиняючись по дорозі в Джамрі, де вони кидають каміння в стовп, що символічно показує їхнє засудження гріховного та їхні шляхи й утвердження їхнього рішення не піддаватись спокусі. У Мецці вони повторюють аль-сай, обхід Кааби сім разів, як вони робили це на початку, скидають свій іхрам, або священний стан, обрізаючи свої нігті й волосся та одягаючи свій звичний одяг. Вони об'єднуються в найбільшому святкуванні, Ід аль-Адха (свято жертвоприношення) і готуються відвідати аль-Мадіна аль-Мунавара (осяйне місто Пророка), щоб віддати шану Пророку, похованому в його мечеті, який передав послання Господа їм і привів їх до ісламського життя. У цей час вони готуються повертатися додому. Їхні родичі й громади че-

кають на них із молитвами про те, щоб їхня проща була прийнятою.

Якщо будь-який з цих ритуалів не буде здійснено через хворобу, нещасний випадок або смерть, то проща не порушується, але нездатність стояти на Арафаті порушує її. Очевидно тому, що цей ритуал є основою й сутністю прощі. Його значення є простим і також зрозумілим із молитви, яку прочани виголошують у той момент, а також під час усієї прощі. Ці рядки це: «Лаббайка Аллагумма, Лаббайка!» (На твій заклик, о Боже, я тут!). Господь закликав людину визначати Бога яко Єдиного Творця й Володаря, підкорятися Його приписам і служити Йому. Увесь ритуал є нічим іншим, як ствердною відповіддю прочанина на Боже-ственний заклик.

Оскільки утвердження прочанами їхнього визнання творення Бога разом з їхнім підтвердженням того, що всі люди були створені й тому є рівними перед Богом, можна сказати, що проща є найбільшим і найкращим втіленням егалітаризму та універсалізму ісламу. Наразі кожного року близько 2 млн мусульман здійснюють прощу. 1432 разів з моменту останньої прощі пророка Мухаммада мусульмани збиралися для деяких ритуалів з усіх куточків землі. Тут у своїй оголеній людській сутності, такими, як їх було створено перед Богом, збираються мусульмани з усього світу, усіх рас, класів, культур, способів життя приїжджають підтвердити й оновити свою покірну та ствердну відповідь на заклик Бога. Жодна релігійна подія ніде в світі ніколи не була настільки захопливою, як мусульманська проща до Мекки. Жодна подія не приваблює настільки багато людей,

не виражає свої релігійні смисли так зрозуміло й так успішно. Саме ця точка зору переконала Малкольма Х, що його чорний расизм не був гідною відповіддю на білий расизм, що чорна ідентичність, яка представляє себе як протилежну до англо-саксонського християнства залишається порожньою, якщо не містить позитивного підкорення Богу та Його волі, Шаріату (закону).

Частина III

Інші свята мусульман

День народження Пророка

Відвідування прочанами Медини та могили Пророка є показником пошани й визнання, яким користується Пророк серед мусульман. Мусульмани завжди повинні просити Божого благословення для нього, де б і коли його ім'я не згадувалося. Такі звернення робляться незліченну кількість разів на день, кожного дня, і салят включає їх як частину ритуалу. Було багато пророків до Мухаммада і багато харизматичних лідерів, які заслужили любов і захоплення своїх підданих. Мухаммад отримав ще більше любові, честі й поваги від мусульман.

Звісно, деякі люди вимагали занадто багато любові й пошани від своїх прихильників, тому останні трансформували їх у своїй уяві й проголосили їх богами. Така практика була поширена в класичній античності, а також в Індії, Китаї, Японії та Африці. Дехто навіть зміг наважитися припустити, що існує дещо в людській природі, яке прагне пов'язати з божественністю

все, що сприймається як величне. Фактично, подібно до того, як іслам засуджує таку практику, деякі послідовники Пророка піддалися спокусі. Коли Пророк лежав на смертному ложі у своїй кімнаті, вони стверджували, що він не помер, а був перенесений на небо, щоб бути там разом із Богом. Заперечення його смертності було першим, але адекватним кроком до його обожнення.

Почувши про смерть Пророка, Абу Бакр, його найближчий товариш та постійний партнер, пішов у його кімнату, щоб переконатись у цьому, й увійшов до мечеті, де вище згадана заява робилася не ким іншим, як одним із лідерів громади, Омаром. Після кількох чемних, але невдалих спроб змусити Омара замовкнути, Абу Бакр підійшов, відштовхнув його убік й сказав до зібрання мусульман: «Якщо хтось із вас поклоняється Мухаммаду, дайте йому знати, що Мухаммад помер. Але якщо ви поклоняєтесь Богу, то знайте, що Бог є вічним і ніколи не помре». Це було шокуюче нагадування мусульманам про те, що лише Бог є Богом, тільки Він — безсмертний; що Мухаммад був усього лише людиною, мав усі людські риси й був смертним, як будь-хто інший. Це було востаннє, коли мусульмани виношували ідею обожнення Пророка, звеличення його над усім людством.

Те, що Мухаммад є людиною, не є перешкодою, навпаки це посилює його видатні заслуги. Як людина він отримав одкровення від Бога, тлумачив його й пояснював його на прикладах свого життя. Одкровення є волею Бога. Тому шлях Мухаммада не був би просвітницьким, якби він був богом. У такому випадку люди повинні були б працювати над перетворенням божест-

венних дій на щось можливе для людини, підвладне для втілення людиною. Збереження людського походження Мухаммада робить нормативним втілення ним морального та релігійного імперативу. За це мусульмани дуже вдячні. Неточності та помилки є найшкідливішими ворогами людини. Людина завжди знала Бога, ще від Адама. Вона завжди визнавала існування чогось під назвою «релігія» або «мораль», обов'язок, який вона вважала гідним. Але вона постійно спотикалася й боролася, і втрачала точне застосування цієї Божественної настанови, покликаної полегшити їй повсякденні проблеми!

Іслам стверджує, що будучи милосердним, Бог послав пророка до усіх нас, усі пророки учили, по суті, одному й тому ж посланню. Вважаючи, що Бог не може змінюватись, слід вважати, що тому Його воля, смисл всіх одкровень, теж повинна бути однакова. Було б дивно, якби воля Всемогутнього, Всезнаючого й Трансцендентного Бога змінювалась час від часу й у різних місцях. Звісно, значення покірності людини може й змінювалось, але не змінювалось те, чому людина була покірна, а саме божественні приписи.

Не зважаючи на це, є те, в чому божественне одкровення може змінюватись. Це умова, де приписи не є категоричним імперативом добра, справедливості або благодійності, а є інструкцією, як у будь-якому варіанті конкретних ситуацій добро, справедливість або благодійність можуть бути втілені в життя. Нормативні релігійні закони дійсно змінюються, адже вони залежать від конкретних ситуацій, у яких повинні застосовуватися. Але при цьому суть одкровення не змінюється. До Мухаммада одкровення складалося з сутності

Божественної Волі, яка включає цінності, і випадків, які містять нормативні закони, що залежать від історичних реалій. Іслам твердить, що сутність усіх минулих одкровень є однаковою, і вона ґрунтується на незмінності божественної трансцендентності. Він визнає, що історичні умови вимагають змін, але вони торкаються лише «як» релігії, а не «що». Наступність минулих пророків іслам пояснює як обумовлену змінними умовами або помилковим й неправильним розумінням сутності одкровення.

Отже, мусульмани не стверджують, що Мухаммад приніс щось нове в одкровення минулих пророків. Його одкровення підтверджує всі минулі одкровення. Більше того, одкровення Мухаммада, Коран, є непорушним, адже Бог проголосив Себе його захисником й охоронцем. Таким чином, мусульмани крізь століття відповіли мільйонам людей, що Коран не може зникнути. Він закарбований арабською мовою, з усією її граматиною, синтаксисом і лексикою так, що мову можна буде завжди легко зрозуміти.

Але хіба Коран не може піддаватись змінам, які стосуються його нормативних приписів? Мусульмани вважають, що Коран є вираженням релігійного характеру, вираженням Божественної Волі. Вони не заперечують, що Коран містить деякі нормативні приписи, але мусульмани переконані, що вони є менш важливим елементом. Із 6236 аятів менше 500 є нормативними, а інші є закликком до набожності й благодійності в загальному. Мусульмани стверджують, що Богу не потрібно надсилати інше одкровення, зокрема тому, що Він дав у руки людини непорушне й точне вираження Своєї волі — Коран, а з іншого боку, тому що Він

бажає, щоб людина відкривала й розробляла варіанти «як», через які воля Бога буде втілюватися у життя. Не випадково одкровення Корану не є нормативним. Божественний задум делегує законодавчу діяльність людині, а принципи й цінності, які втілюються через нормативні закони, є тим, що послав Бог в одкровенні.

Три важливі висновки випливають з цієї точки зору. По-перше, немає потреби посилати пророка після Мухаммада. Те, що обумовлює прихід іншого пророка, а саме корупція або втрата одкровення, або зміна умов, які потребують зміни приписів — не може статися. Коран є непорушним, а нормативні закони є обов'язком і прерогативою людей. По-друге, Мухаммад є останнім з пророків, посланим не до людей, а до всього людства як типовий послідовник релігії, яку він отримав від Бога, Мухаммад є втіленням ісламу, Сунна якого, або конкретний приклад, є нормативними.

Отже, Мухаммад був не лише передавачем, який усно передав повідомлення від свого Господа. Він конкретизував, специфікував і зробив нормативним божественне послання. Бог підготував його до завдання, люди не знали жодної поганої риси його характеру. Саме тому Господь сказав у Корані, що вчинки Мухаммада є хорошим прикладом для наслідування мусульманами. Тому в Мухаммада є окремі заслуги: божественне упорядкування, а саме усна передача послання та його втілення в життя. Ці два значення пам'ятають, обговорюють й вшановують у його день народження.

Цього дня, як і кожного дня, але з більшим акцентом, мусульмани вшановують прихід Мухаммада. Сунну, або приклад Пророка, можна було спостерігати в багатьох подіях кожного дня. У цей день мусульмани

особливо приходять до усвідомлення своєї потреби в його Сунні, важливість якої змусила сподвижників Пророка, їхніх дітей, онуків і правнуків докладати зусиль для збереження її в недоторканому й не викривленому вигляді, оберігати її від добре обґрунтованих неправильних тлумачень або несвідомо помилкової передачі. Як ми уже помітили, виникали проблеми при збереженні й передачі тексту Корану. Його мова та стиль є кардинально відмінними від висловлювань Мухаммада або будь-якої іншої людини, що не потрібно мати багато знань, аби відрізнити божественну мову від людської. Але мова Мухаммада дійсно є людською. Встановлення історично автентичних традицій Пророка було завданням, яке вимагало величезної ретельності.

Для цього завдання мусульмани створили багато дисциплін. Багато з них повинні були вивчати мову. За допомогою граматики, синтаксису, лексикографії, етимології та філології, редагування та літературної естетики, які були створені саме для того, щоб допомогти неарабам, щоб не тільки мусульмани-араби, а й всі наступні покоління мусульман зрозуміли текст Корану, мусульмани розробили дисципліни критики тексту, форми, редагування й історії для того, щоб проаналізувати текст хадисів. Вони розробили та ввели інші нові дисципліни, а саме: біографію, історіографію, особистий та соціальний аналіз для того, щоб досліджувати автентичність передавачів хадисів. Вони встановили канони внутрішньої критики для перших і канони зовнішньої критики для останніх.

Їхня робота не була абсолютно точною. Тому вони не відкинули те, що за їхніми дослідженнями не було

достатньо автентичним, але задовольняло їх як таке, нагадуючи своєму читачу, що Бог знає краще. Їхні дослідження дозволили їм класифікувати всі перекази про слова та діяння Пророка за їхнім ступенем автентичності в порядку його зменшення. Спочатку були ті, які повідомляли про вчинок Пророка, який він пояснював мусульманам і потім не раз так діяв. Це була Сунна дій, яку мусульмани вважають практично безпомилковою, зважаючи на її універсальну, повторювану й публічну природу. У другу групу увійшли ті хадиси, юридична природа яких має видимі наслідки в історії й таким чином була підтверджена безсумнівними фактами цієї історії. Третя група включає ті хадиси релігійної чи моральної природи, які очевидно відповідають Корану й таким чином були призначені для того, щоб продемонструвати та навести приклади його ідей і приписів. Остання група містить ті хадиси, які включають дещо креативний, інноваційний напрямок, або розповідають щось, про що не згадували інші передавачі.

Мусульманин розглядає Сунну Пророка через ці категорії. Він ретельно підбирає те, що можна називати Аль-Сунна аль-Сахіха (підтверджена Сунна), залишаючи таким чином імовірність людської помилки, а насправді усуваючи помилку зі сфери того, що стосується Божественної Волі, тобто того, що і є релігією, імперативом для людини.

Гіджра

Хоча день народження Пророка міг би бути важливим, але мусульмани вирішили, що він не є відповідним для того, щоб вважати його початком для ісламського календаря. Потрібно розуміти, що Мухаммад не був першим пророком. До нього велика кількість пророків приносила таке ж послання. Дійсно, мусульмани вважають його останнім згідно з божественним описом його в Корані як «печаті» чи останнього з пророків (Коран, 33:40). Одкровення, яке він приніс, як і попередні одкровення, має такий самий зміст Божественної Волі. Слово Боже, яке він передав, збережено недоторканим і цілісним, і його неперервне існування відкидає потребу в новому одкровенні. Божественна воля є незмінною за своєю сутністю. Ця сутність є основою принципів і цінностей, виражених у Корані. Мусульмани не лише повною мірою задовольнили обов'язок зберегти Коран в його цілісності, вивчений напам'ять,

записаний величною каліграфією в найкращих зразках, які коли-небудь створювалися мистецтвом книговиробництва, і цитований кожного дня від початку до кінця тисячами й мільйонами людей по всьому світу, але Бог Сам пообіцяв зберегти його непорушним навіки.

Тож прихід Пророка є показником контакту з божественним, яке принесло людству знання Його волі. Це також означає підготовку цієї волі до виконання через пояснення Пророка. Як таке, значення приводу є питанням божественного промислу, а не людського. Не обов'язково включати початок ісламського руху в історію. Тому ісламський календар має інший початок.

Саме Омар ібн аль-Хатаб, другий халіф (12–22 р. г. — 634–644 р. н. е.), заснував ісламський календар, який починався з дня гіджри Пророка (16 липня, 622 р. н. е.), тобто еміграції до Медини. Причина була проста й зрозуміла. Іслам був не просто божественним керівництвом, не тим, що спостерігала людина як особистість, а тим, що було абсолютним керівництвом для спільноти, держави та світового порядку. Він повинен був стати ідеологією для цілісного руху, який виходить із Мекки й охоплює усю планету й людство. Коли почалась його космічна місія? Не в день народження Мухаммада! Не в перший день одкровення, коли Пророк сам не розумів до кінця, що сталося! Не з еміграції сподвижників Пророка до Ефіопії, адже вони йшли туди як біженці! Місія ісламу почалась з еміграції Пророка, чи насправді на наступний день після того, коли він проголосив створення Ісламської держави й запустив іслам як світовий рух і космічну місію.

Чи був такий запуск необхідний для самої релігії? Це була історична випадковість чи усвідомлений вчинок людей і, отже, людське бажання?

Ні, відповідають мусульмани. Включення в історію було важливим для ісламу та його абсолютним довершенням. Іслам навчає нас, що набожність, духовність й релігійне щастя є порожніми, якщо призначені лише для предмету. Ця точка зору добре зрозуміла в сфері моралі. Можна думати, що етика намірів, де добро або цінність визначаються поняттями фізичного стану суб'єкту, є детермінантою волі в особистий момент. У такому випадку ми говоримо про суб'єктивну етику, в якій абсолютною суддею на планеті є власна свідомість суб'єкту, оскільки лише свідомість проникає у внутрішні шари особистої свідомості, де сховані кінцеві мотиви. Вона є протилежністю для етики наслідків, прагматизму, яка визначає добро і, отже, етичну заслугу вчинку поняттями зовнішніх, очевидних, видимих переваг у просторі та часі, які він породжує. Тому з релігією як такою, у її цілісності, іслам не є персоналізованою, суб'єктивною релігією, як, наприклад, розглядалось християнство в більшості випадків протягом практично всіх двадцяти століть історії. Ймовірніше, це була мобілізація людини для того, щоб увійти в історію, впливати на її процеси, переорієнтовувати її сили та, разом із цим, людство й природу, в напрямку зміни космосу та переорієнтування його за моделями Бога, які були встановлені Ним.

Оскільки нічого в створеному не є сакральним, святим є тільки Бог, який знаходиться поза створеним, усе в створеному є однаково необхідним, цінним і відпові-

дає завданню, яке було одного разу визначене поняттями халіфа, або намісника Бога. Ті релігії, які розділили світ на святе та грішне, закінчили поділом людського життя на ці категорії. На їхню думку, релігія є релевантною одного дня, а іншого дня припиняє бути такою; на молитві в церкві чи храмі, але не ззовні; у похилому віці, але не в молодості; для особистих вчинків, але не для загальної економічної та соціальної поведінки; для ставлення до сусіда, але не для рішень і дій держави. Усе це криється в мусульманському святкуванні гіджри. Це нагадування для мусульман про те, що ще один рік минув і почався новий. Це момент для переосмислення, але не в сфері особистого життя, а в сфері громадського життя, де предметом є іслам як світовий рух, як світова держава. Наскільки близько світовий рух, заснований Пророком у Медині, підійшов до втілення даних Богом цілей? Наскільки далеко він від залучення та мобілізації людства? Від трансформації цього людства в монументи геніальності, героїзму й святості? Від трансформації природи в Рай?

Ісра й мірадж

Як наймолодша з усіх релігій і як народжений у колиці древніх цивілізацій юдаїзму та християнства, іслам не може уникнути зв'язування себе з цими релігіями. Його теорія пророцтва уже пов'язала іслам із визнанням юдейських пророків, а також Ісуса. У Корані згадуються багато з них, і приділяється особлива увага Аврааму, Якову, Мойсею, Давиду, Соломону, Іоні та Ісусу. Він ідентифікує їх та їхніх послідовників як ханіфів, тобто людей, які не були ні юдеями, ні християнами, ні послідовниками мекканської релігії й користувались найвищою пошаною за свою моральну праведність, релігійні погляди й духовність. Отже іслам повинен пояснити свій зв'язок із ними.

Почнемо з того, що іслам ідентифікує себе з ханіфами, на чолі яких стоїть Авраам. Ханіфи були арабськими носіями цілого спадку семітської релігійної свідомості, від Ліпіт-Іштара до Саргона й Хамураппі, до

Авраама й Мойсея та, зрештою, до Ісуса. Без сумніву, їхній статус підвищився тими біженцями, які втікали від переслідувань у Палестині, Йорданії та Сирії, де релігійна влада часто конфліктувала з тим, що вважалось ортодоксальним юдаїзмом і ортодоксальним християнством. Державна релігія Давида, після вигнанницька варіація, канонізована Езрою та Неємією, буквалістична, легалістична варіація фарисейської, маккавеївської та рабинської шкіл — усі вони не пройшли свого становлення без створення періодичних хвиль дисидентів, деякі з яких знайшли прихисток серед арабів, відчуваючи певний зв'язок із власними поглядами. Як у християнстві, де суперечки між церквами стосовно христології практично завжди призводили до вигнання і/або переслідування деяких послідовників. Потрібно згадати єврейських біженців, які втікали від насильницької еллінізації нащадками Олександра; і християнських біженців, які втікали від переслідувань євреїв та римлян. Це також підтверджується фактом, що «ханіф» є арабською формою арамейського ханепаї, яке означає «єретичний», «відкинутий» або «сепаратист», що є саме тим, ким могли бути такі біженці з точки зору релігійної влади. Але ханіфи не могли всі бути такими вигнанцями. Адже мало ймовірно, що будь-який біженець іншої релігії, відмінної від арабської, вирішував їхати до арабів, хіба лише в тому випадку, якщо деякі араби були вже тієї ж віри або симпатизували їм. Статус таких місцевих ханіфів міг підвищитись тими емігрантами, які з часом укорінилися б й арабізувались. Самоідентифікація ісламу з ханіфами була цілісною. З етнічної точки зору, вони згадували Авраама як свого

предка й стверджували, що він був першим ханіфом. Ханіфи не мали жодного відомого писання, цей факт посилює ідентифікацію ісламу з ними. З тим, що було відомим як їхня релігія з-поміж мекканців, іслам погоджується без сумнівів. Вона включає монотеїзм, трансцендентність Бога, універсалізм та благородні, глибоко набожні й гуманні цінності.

Юдаїзм та християнство — це інший випадок. Вони були неперервною установою з власним Писанням, власними вчительством та інститутами. Деяко з їхніх доктрин було абсолютною правдою та істиною, тому дозволяється ідентифікувати себе з цим. Інші частини висловлювали чужі до семітської традиції погляди й тому є діаметрально протилежними ісламу. Критика Кораном цих релігій належить до мекканського періоду одкровення, коли мусульмани не мали зв'язків із людьми інших релігій, окрім мекканців. Тому ісламська критика двох релігій є залежною від соціально-політичних взаємовідносин мусульман з юдеями та християнами. Іслам не соромився проголосити свою тяглість до обох, свою важливу ідентифікацію з ними двома. Він визнавав їх легітимними релігіями, кінцевим джерелом яких є Бог. Але він безжалісно критикував їх там, де їхнє Писання містило фальсифікації людського походження й де у приписах обох релігій були виявлені неточності.

Вчиняючи так, іслам досягав двох цілей: зв'язував себе з цими релігіями як членами однієї родини, джерело якої — єдиний і той самий Бог; і відмежовував себе від їхніх людських викривлень, закликаючи їхніх

послідовників проаналізувати загальні уявлення й вдатись до деякої критики Старого та Нового Заповітів.

Ісра-Мірадж знаменує відкриття ісламом себе як єдиного цілого з юдаїзмом і християнством і є загадковою історією про Єрусалим, який Пророк відвідав за одну ніч та його розмовою з пророками Бога, коли його було піднято від Єрусалиму до небес тієї ж ночі. Очевидно, нічна мандрівка до будь-якого далекого міста була б такою ж дивовижною. З іншого боку, на небо можна потрапити з будь-якої точки на планеті. Чому ж тоді був обраний Єрусалим? Мабуть, тому, що місто було релігійною столицею юдаїзму та християнства і місцем перебування пророків, з якими іслам прагнув ідентифікувати себе. На той момент мусульмани вже поверталися на північ до Єрусалиму в молитві.

Переказ переповідає деталі події, які розповідав Пророк. Його розбудив вночі янгол, який багато разів приносив йому одкровення. Янгол дав йому спеціального коня, якого він осіддав. Потім кінь полетів через простір, дозволяючи Пророку впізнати мандрівників на шляхах та їхні каравани, піднявся на небеса, де він очолив усіх пророків, які зібрались, щоб побачити його, у молитві й вшануванні Бога. Бог наказав Своему Пророку ввести саят у ісламі. Потім його забрали показати небеса й пекло, мусульманські перекази про які стали джерелом багатьох романтичних і спекулятивних описів небес в ісламі та на Заході. Ми повинні зазначити тут, що «Божественна комедія» Данте була християнською адаптацією мусульманської теми.

Святкуючи аль-Ісра й аль-Мірадж, мусульмани святкують велику єдність усіх пророків і, як наслідок, усіх

релігій, особливо тих, які пов'язані з Єрусалимом і околицями. Дуже особливе місце серед пророків посідають Авраам, Мойсей та Ісус, засновники трьох основних напрямів семітської групи релігій.

Частина IV

Мусульманська родина

Жінка

Жінка в ісламі була створена Богом, щоб бути партнеркою чоловіка. Творець вбудував у чоловіка й жінку взаємну відповідність, тому кожен із них може знайти спокій і задоволення в іншому. Коран називає чоловіка й жінку «покровом» один для одного, підкреслюючи їхню взаємну близькість один до одного (Коран, 2:187 — «вони — наче одяг для вас, а ви — наче одяг для них») і їхню взаємну незалежність. Якщо ми говоримо про релігійні обов'язки, іслам вважає різні статі абсолютно рівними в цьому питанні. Він звільнив її від цих обов'язків, коли в неї менструація, вона вагітна чи відновлюється після пологів. Вперше в історії людства Бог гарантує, що жінка, без сумніву, є автономною особистістю й має всі громадянські права. Найбільше прагнення рухів за рівноправність жінок було досягнуте в ісламі до 625 р. н. е.

Як повноправна особа, доросла жінка отримала в ісламі право володіти, зберігати і продавати рухоме та нерухоме майно, як вона того забажає, абсолютно вільно. Її свідома згода потрібна для здійснення будь-яких дій, які стосуються її чи то її майна, чи використання її поля, чи, зрештою, її шлюбу. Її не можна примушувати до чогось. За винятком тих випадків, коли вона є неповнолітньою і тому залежить від своїх батьків та опікунів, або якщо вона призначила іншу людину бути своїм адвокатом або представником, вона повинна використовувати свої права для того, щоб угода вважалася законною й дійсною.

Жінка в ісламі не є джерелом гріха. Вона не спокушала Адама, а зло чи смерть, чи то фізична, чи моральна, не прийшли у світ через неї. Історія Адама та Єви в Корані навіть не згадує Єву в розповіді про акт непокори. Акт непокори не стосувався статевих відносин і не мав нічого спільного з «деревом знання». Здобуття знань в ісламі є першочерговим обов'язком, а не злом. Коран не говорить, що Адам і Єва були вигнані з Раю, але він додає, що вони розкаялись, і Господь пробачив їх. Тому в ісламі немає «падіння» і, як наслідок, «первородного гріха» в жодній формі. Засудження жінки св. Павлом як механізму, через який смерть приходять у світ, чи то фізична, чи то моральна, повністю відсутнє в ісламі.

Тож жінка є невинною. Вона є позитивним добром, утішителем, джерелом щастя й задоволення чоловіка, як і чоловік для неї. Для мусульман сексуальні відносини абсолютно не є проблемою; це природно, як їжа й пиття, ріст і смерть. Вони створені, благословенні й

встановлені Богом. Вони не супроводжуються виною, а, як і жінка, чисті. Коран заборонив целібат задля Нього, й Пророк зробив шлюб своєю Сунною, або прикладом, і тому нормативним для кожного мусульманина, чоловіка й жінки. Як усе інше прийнятне для життя на землі, іслам зробив сексуальне задоволення чоловіків і жінок частиною набожності, добродійності й щастя.

Оскільки жінка більше не є рабинєю, а повноправною особистістю, сексуальні відносини з нею не можуть бути випадковими, а повинні здійснюватися, поперше, за її згоди і, по-друге, відповідально. Останнє стосується не лише чоловіка, але також і жінки. Сексуальна розпуста рішуче засуджується, бо, за визначенням, є порушенням відповідальності двох сторін.

Відносини чоловіка та жінки повинні бути упорядкованими, якщо ми говоримо про етичну потребу відповідальності. У цьому контексті іслам пропонує цілу систему законів, які управляють цими відносинами, оскільки у відносинах чоловіка й жінки не можна керуватися миттєвими пристрастями чи регулюватись іншими людьми, адже це відносини дорослих людей. Шлюб як інститут є в ісламі ні чим іншим, як серйозною згодою з етичною вимогою відповідальності. Якщо іслам засуджує й карає позашлюбні статеві відносини, то це стосується не самого статевого акту, а акту порушення відповідальності.

Може бути складно зрозуміти, чому іслам розглядає статевий акт між неодруженою парою як невідповідальний. Однак холодний розум завжди підтверджує, що у відносинах чоловіка й жінки є фізична, емоційна

та духовна сторона, а перелюб є задоволенням лише однієї з цих сторін, а саме фізичної, але перелюб здійснюється ціною порушення емоційної та духовної сторони. Адже партнер у цих стосунках є тією людиною, яка використовує іншу чи дозволяє використати себе в ролі об'єкта. Коли партнер вважає свою другу половинку останньою, звісно він захоче трансформувати стосунки в шлюб. Оскільки шлюб в ісламі є цивільним контрактом, а не таїнством. Цей контракт засвідчує, що партнери проголосили свій план вільно й відповідально, і тому вважають один одного не засобом, а сенсом існування. Перейдімо зараз до шлюбних законів.

Шлюб

Шлюб в ісламі не є таїнством. Це зв'язок, зроблений не на небесах, а саме зараз тут, на землі. Як і вселюдські зв'язки, він може розриватися. Це обіцянка або контракт, за допомогою якого партнери регулюють свої взаємовідносини. Як будь-який інший контракт, він містить декілька складових або важливих положень. Якщо вони задоволені, до контракту можна додати будь-які інші положення, якщо два партнери погодяться на це. У шлюб вступають дві дорослі людини в умовах абсолютної свободи, які прагнуть створити сім'ю. Батьки неповнолітнього/неповнолітньої можуть одружити/видати заміж, але він або вона мають повне право до того, ставши повнолітніми, прийняти умови шлюбного контракту чи відмовитись. Навіть якщо шлюб уже був укладений, іслам дає право будь-якому з партнерів, якщо вони є повнолітніми, розірвати його, якщо вони так забажають.

Друга вимога полягає в тому, що контракт містить особливості двох приданих, які покладені на чоловіка й виплачуються жінці. Перше виплачується й приймається до укладення шлюбу. Воно зазвичай складається з подарунків, прикрас і одягу, які стають особистою власністю дружини, і тому не можуть забиратися у неї без її згоди. Друге є гіпотетичним і виплачується лише у випадку розлучення. Оскільки розлучення в ісламі є можливим для чоловіка шляхом зречення, друге придане виконує роль своєрідного «страхового полісу» жінки на випадок безвідповідальної поведінки чоловіка.

Третьою складовою ісламського шлюбу є присутність двох свідків і їхнє підтвердження його змісту. Контракт не є дійсним, якщо він не є публічним, оскільки коли відповідальний намір зроблено перед товаришами, ймовірніше, що людина дотримається його. Окрім цих трьох складових, сторони договору можуть додати інші положення, які вони забажають, не порушуючи при цьому моральні закони. Шлюбний контракт може стосуватися способу життя чоловіка чи жінки. У ньому може бути сказано, що шлюб буде моногамний і може бути перерваний (і в такому випадку друге придане вступить у дію), якщо чоловік укладе другий шлюб.

Іслам дійсно дозволяє розлучення. Розлучення може відбуватися через одностороннє зречення чоловіка, але закон вимагає, щоб таке зречення повторювалось тричі, щоб вступити в дію. Він вимагає, щоб після першого і другого зречень, консультації близьких родичів або інших допомогли чоловіку та дружині впоратися з суперечкою і відновити домашню гармонію.

Після третього зречення розлучення стає остаточним, хоча Господь називає його «найгіршим». Щоб уникнути такої бездумності й безвідповідальності чоловіка, іслам проголосив, що жоден чоловік не може знову одружитись із тією ж жінкою, з якою він розлучився, окрім випадків, коли жінка вийшла заміж за іншого чоловіка й потім розлучилася з ним. Такий шлюб є жахливим приниженням для двох, це відіграє роль другого стримуючого фактору, після другого приданого. Дружина може розлучитись із чоловіком через судові рішення, а не через зречення. У цьому випадку вона повинна встановити в суді одну із законних причин, які виправдовують розлучення, зокрема небезпечна хвороба, довготривала відсутність, імпотенція, жорстокість, перелюб. Розлучення через суд є завжди остаточним.

Іслам також дозволяє полігамію. Чоловік може одружитися з більше, ніж однією жінкою. Існують ситуації в особистих справах людей, коли найкращим рішенням може бути полігамний устрій. Також існують ситуації в людському суспільстві з переважанням кількості жінок, де є вдови або розлучені жінки, часто з дітьми і позбавлені підтримки, й у зв'язку з цим полігамний устрій набагато сприятливіший, ніж життя на самоті. Численні шлюби Пророка в Медині після смерті його першої дружини, яка народила йому усіх його дітей і жила з ним щасливо протягом чверті століття, були цього типу. Вдова-біженка з п'ятьма дітьми, з якою ніхто не хотів одружуватись, розлучена дружина колишнього раба, до якої всім не давала підійти надмірна гордість, стара вдова, родичів якої прагнув при-

мирити Пророк і под. — такими були жінки, з якими одружувався Пророк у пізньому періоді свого життя. Надавши жінці абсолютно законний статус і всі громадянські права, наділивши її повною свободою диктувати умови свого шлюбу і надавши їй «страховий поліс» на випадок розлучення, «порожні рядки» якого вона самостійно може заповнити, іслам можна назвати найкращим «другом», якого коли-небудь мали жінки.

Окрім цих законних положень, іслам приписує повний спектр етичних директив. До жінки потрібно ставитися з любов'ю і добросердечністю, адже вона є даром від Бога. Жінки мають усі права так само, як і обов'язки, покладені на них. Вони повинні піклуватися про свою цнотливість, управляти своїми будинками й разом зі своїми чоловіками втілювати найвищі приписи ісламського суспільства й держави.

Родина

Цілком можливо, що деякі жінки можуть не прагнути до подружнього життя й щастя, як це приписано ісламом. Деякі жінки будують кар'єру, займаються мистецтвом, наукою чи іншою діяльністю, яка відрізняється від звичного подружнього домашнього життя. Ця потреба не є новою. Вона не зародилася у період індустріальної революції, яка відірвала жінку від її дому на роботу в офіс чи на фабрику. Потреба є такою давньою, як людство, і піднімає проблеми до того, як кар'єра жінки змусить покинути її дім. Однак проблема дуже часто полягає в тому, що жінки хочуть мати сім'ю, дім і дітей, а також кар'єру, і це неможливо поєднати.

Щоб звільнити жінку від потреби працювати, іслам приписує підтримувати жінку, неповнолітню чи дорослу, її найближчому родичеві-чоловіку нарівні з ним. Коли жінка виходить заміж, цей обов'язок лягає на її

чоловіка. Коли вона розлучається або стає вдовою, припис все ще діє, окрім випадків, якщо вона вагітна чи годує дитину грудьми. У такому випадку її «чоловік» зобов'язаний за законом допомагати їй та її дитині протягом двох років після народження дитини. Оскільки жінку добре забезпечують протягом усього життя, іслам приписує успадкування лише половини майна чоловіка.

Хоча є жінки, для яких такі економічні гарантії є недостатніми. Деякі жінки є творчими, тому їхня творчість може потребувати додаткової зайнятості для самозадоволення. Жінка повинна обирати між кар'єрою й домом. Чимось одним потрібно жертвувати. В іншому випадку вона може займатись всім по чергово, під час раннього періоду подружнього життя — дітьми й домом, а кар'єрою — під час пізнього. Але тривалий період без практики й вік можуть зруйнувати її шанси на видатну творчу кар'єру. У цьому випадку вона, швидше за все, зможе виконувати роботу секретаря, асистента, менеджера з продажу або робітниці на фабриці. Якщо вона обирає кар'єру на первинному етапі, її діти будуть страждати, і чи буде панувати щастя в домі? Дім — це не лише спальня і кухня. Для задоволення людям потрібна краса, дозвілля, при якому краса атмосфери поєднана з дружнім спілкуванням і приємними заняттями. Таку атмосферу не можна створити в домі, де обое батьків працюють. Такі батьки не будуть готові дати один одному квінтесенцію того, що їм потрібно. Може спостерігатись інша ситуація, коли в будинку також живуть інші дорослі чоловіки та жінки, якщо це дім для «розширеної сім'ї». Батьки, сестри і брати,

дідусі й бабусі, дядьки й тітки нададуть дому працюючої жінки всю турботу, а вона при цьому не відчуватиме себе зобов'язаною чи зайвою. Оскільки дім належить усім. Якщо в неї є дитина, любов і увага родичів є благословенням завдяки кровному зв'язку. Це не обов'язково забороняє їй торкатися до своїх кімнат чи дому загалом, а також позбавляє її дітей материнської опіки після роботи. Сутність полягає в тому, що за її відсутності дім не залишається порожнім, його не відвідують чужі слуги й діти не залишені наодинці з Інтернетом, телевізором, чужою нянею чи в «цілодобовому дитячому центрі».

Більше того, різноманітність характерів і особистостей, настроїв і темпераментів у домі розширеної сім'ї дозволяє кожному робити те, що забажає в компанії того, кого він найбільше любить. Радість і щастя, відчай і сльози, дружня розмова чи медитація, важка праця чи відпочинок, прогулянка на свіжому повітрі чи душевна розмова віч-на-віч, чоловік, дружина, син чи дочка практично завжди знайдуть когось у великій родині, щоб разом чимось зайнятися. Така компанія є надзвичайно необхідною для нормального психічного й соціального здоров'я. Люди люблять любов, злагоду, компанію й альтруїстичне піклування так, як вони люблять їжу й повітря. Повної приватності можна досягнути лише шляхом самотності, і вона того не варта. Наслідки самотності набагато перевищують задоволення від приватності.

Розширена сім'я робить можливим не тільки кар'єру поза домом і вдома, коли робота здійснюється вдома, а й робить усе суспільство здоровішим. Розши-

рена сім'я є найкращою гарантією проти психічних захворювань і відхилень різних типів. Іслам не тільки рекомендує її. Він також підкріплює це законами. Приписано, що кожна людина повинна підтримувати свого найближчого родича. Окрім цього приписано, що законними нащадками є не лише дружина й діти, а й вертикально в обох напрямках — усі живі батьки, дідусі і бабусі, всі внуки та їхні діти. Всі ці члени сім'ї утримуються разом любов'ю й законом.

Частина V

Мусульманський працівник

Управління природою

Як було сказано вище, людина була створена для того, щоб бути халіфом, чи намісником Бога на землі, а це означає, що вона повинна трансформувати світ з того, якийсь він є, на той, яким він повинен бути. Ми також сказали, що воля Бога в природі обов'язково задовольняється через закони природи. Зрештою, згадаємо, що в Корані Бог проголошує, що все створене повинно слугувати для щастя людини й вести до її радості.

З цього випливає, що природа не є ворогом. Це не демонічна сила, яка випробовує і змушує людину боротись з нею й підкорювати її. Такий погляд належить тим релігіям, космогонії яких роблять світ богом, хорошим чи поганим, але частіше поганим. Такі боги, підземні сили, повинні бути умиротворені, якщо не підкорені для роботи задля людської вигоди. Іслам розглядає природу як інертну й нейтральну, величезним позитивним благословенням, насолоди якої під-

німають плату за винагороди Раю. Це упорядкований Всесвіт, створений Богом як театр, де людина повинна робити хороші вчинки, добре побудована й озброєна Творцем за найкращими підрахунками, найкращою формою, і тому абсолютно вільна від недоліків.

У природі випадковості відбуваються згідно з природними законами, тобто за Волею Бога. Саме тому він є упорядкованим. Але ця впорядкованість залежить від свого Творця, волі якого вона дотримується. Ця воля не є примхливою, Коран описує її як вічну й незмінну. Тому причинна визначеність у природі повинна виконувати свою роль. Це є основою упорядкованості природи, яка залежить від намісництва людини. Адже якщо людина працює в природі, система повинна бути надійною, здатною ефективно взаємодіяти з людиною для продукування передбачуваних результатів. В іншому випадку, якщо причинна визначеність не може гарантувати передбачувані результати, тоді цілеспрямованість руйнується і разом з нею руйнується і місія людини як намісника.

Мусульмани розглядають природу за цими принципами як відкриту книгу, друге одкровення від Бога, яке може читати той, хто розвиває необхідні знання й дисципліну. Вони стверджують, що читати Коран легше. Це вираження волі Бога є прямим і красномовним. З іншого боку, з природою потрібно взаємодіяти, щоб відкрити її секрет, її закон шляхом наукового дослідження й експериментів. Але з деякою підготовкою її істина стає зрозумілою, як Коран.

Це пояснює, чому араби Аравійського півострова, які не розвинули власної науки, занурилися у науковий

спадок класичної античності з таким ентузіазмом, що десь у 700 р. н. е. рукописи з хімії чи ботаніки помандрували зі Східної Персії до Александрії й були радісно обміняні на тисячу золотих зливків. Однак до 800 р. н. е. не залишилося жодного наукового й філософського досягнення, яке не було б відомим мусульманам. Поступово це призвело до припущень грецької природничої науки, які суперечили ісламському поняттю Бога.

Проблема не хвилювала науковців, які продовжили працювати, не зважаючи на ці глибокі питання. Філософи розглянули проблему, й у їхній руках розмиті припущення були пояснені й доведені до абсолютних висновків. Космічний порядок став космачним детермінізмом, матерія стала вічною, божественне провидіння було відкинута. Категорії Аристотеля стали беззаперечним підґрунтям. Якщо вироблений закон є істинним законом, його застосування повинне бути універсальним. Це дає нам закритий Всесвіт, де ніщо не може трапитися без достатньої на це причини. Але якщо така причина наявна, то її вплив має обов'язково її супроводжувати. Таким чином, ланець причетності охоплює світ. Бог може створити систему, але не може керувати нею. Як годинник, вона працює самостійно. Матерія, передумова всього, не може бути знищена. Вона лише змінює форму. Тому вона не може почати існувати, тобто її не можна створити. Вона вічна, як і Бог.

Саме Аль-Газалі завдав смертельного удару цій філософії. Як Девід Юм, який дотримувався такої ж думки тисячу років після нього, Аль-Газалі проаналізував

повний зв'язок і виявив, що він не містить жодної обов'язковості. Якщо А йде після В, він стверджував, що є всім, що виявили спостереження науки, це не обов'язково означає, що А відбувається внаслідок В. Судження «В є причиною А» є лише узагальненням ймовірної достовірності, достовірності, ймовірність якої зростає, коли ми частіше спостерігаємо В після А, але ніколи не досягає ідеальної 100 % достовірності. Якщо науковець є абсолютно впевненим у тому, що В зустрічається після А, то звідки з'являється така впевненість? Це його віра в те, що світовий порядок чи онтологічна рівновага, яка обумовлює останній приклад, буде так само працювати в майбутньому. Ця віра походить від релігії, а не науки. Матерія може бути основою усіх подій і навіть передувати їм. Але вона не може самозародитися. Якщо вона має причину, її причина може, своєю чергою, не бути обумовленою, якщо потрібно уникнути безкінечного регресу. Сучасна астрономія й космічна наука не суперечать доктрині розширення Всесвіту. Цей висновок рівнозначний думці сучасної філософії науки, а теорія закритого космосу була примхою дев'ятнадцятого століття, від якої двадцяте століття відмовилося...

Отож, природа є гнучкою й здатною змінюватися. Людина здатна надавати їй відповідної форми. Сільське господарство, інженерія й архітектура, або коротше — цивілізація полягає саме в такому управлінні. Але жодні зміни, здійснені з помсти чи обурення проти природи й без відповідальності перед Творцем природи не залишаться безкарними надовго. Адже якщо природа не використовується як подарунок Господа,

даний з моральною метою, порушення є очевидним. Якщо моральна мета Господа заперечується, хіба природа не принижена? Зівалтована, як сучасна людина зробила? В ісламі такі марнування пошуків або використання природи є неможливими. Адже для мусульман секрет роботи природи полягає в моделі й Волі Бога, і можливість використання природи є божественним даром, даним лише для виконання морального закону.

Багатство

В ісламі не існує обмежень для використання людиною природи, окрім обмежень морального закону. Цей закон забороняє таке використання природи, яке може нашкодити сусіду, якого універсалізм ісламу визначає як усіх людей сучасних і майбутніх. У рамках цієї вимоги людина може брати від природи стільки, скільки бажає. Це означає, що іслам надає перевагу ринковій системі, в якій поєднані сили природи, людська праця й накопичені знання й багатство можуть використовуватися у всіх можливих вимірах без шкоди для інших. Іслам засуджує бідність, яку він проголошує роботою диявола. Людина відповідальна за свою бідність, хоча коли вона страждає від неї, вона заслуговує на співчуття й благодійну допомогу.

Пуританці вважали, що знаком задоволення Бога людиною є гарна вдача, яку Він дарує їй. Вони дотримувались детерміністичного погляду на життя, приро-

ду й спасіння. Бог хвалює рішення. Коли Він обирає бути задоволеним людиною, Він посилає їй щедрі матеріальні вдачі. Незважаючи на цей божественний детермінізм, пуританство долучилось до економічного відродження в Америці. Прагнучи бути благословеним, тобто тим, ким задоволений Бог, пуританин віддавав усього себе для того, щоб стати багатим, і здобути як багатство, так і, ймовірно, божественне благословення. Адже він вірив у пуританську доктрину. Спостерігаючи свій успіх у збагаченні, його віра заохочувала його до більшого, і що більше він присвячував себе цьому, то мав більший успіх. Мусульмани поділяли ці погляди й посилили їх вірою в те, що людина повинна змінювати природу й світ, щоб виконати свою роль намісника. Вони вважали, що Бог приписав їм створювати багатство, щоб усі могли жити й насолоджуватися. Вони дякували Богу, якщо їхні зусилля не були марними й були терплячими, якщо зазнавали невдачі, розуміючи, що їхній успіх і невдачі цілковито пов'язані з докладеними зусиллями. Вони вважали, що рішення Бога й результат, досягнутий на землі, перебувають у зворотній залежності. Якщо людина досягне успіху, і вона повинна зробити це самостійно, Бог потім винагородить її. Якщо їй не вдасться, то в цьому вона повинна звинувачувати лише себе, а не Бога.

Кожен мусульманин бажає й планує стати «мільйонером», якщо він серйозно ставиться до ісламу. Однак іслам застерігає його, що, накопичуючи своє багатство, він повинен заробити його. Він не повинен дурити своїх братів, а повинен заробляти самостійно. Іслам забороняє азартні ігри, бо це гра випадку й багатство, яке

вони приносять, не є результатом зусиль й продуктивної самопосвяти. Іслам заохочує людину створювати нове багатство й особливо шанує людей, які «зробили себе самі». Викрутаси сучасної реклами й фальшиві спокуси купувати товари промисловості, створювати нові необов'язкові потреби в нових товарах, які виникають як течія, і запланований короткий термін придатності усіх речей, щоб індустрія завжди мала роботу, є неприйнятними в ісламі. Потрібно шукати нові шляхи більш конструктивні і менш споживацькі, більш універсальні у своїй реалізації продукції.

Іслам проти накопичення багатства. Саме тому він створив закят, який, якщо постійно застосовується до накопиченого багатства, «проковтне його» за одне покоління, саме стільки років потрібно податку у 2,5 %, щоб вичерпати незмінний капітал. Потрібно, щоб таке багатство було в обороті, тобто інвестувалося у підприємства, які збільшують загальний достаток людства, дають робочі місця для багатьох людей і наближають землю до Раю. Повернення багатства в оборот є одним із хороших наслідків закяту. Щоб забезпечити цю «роботу» багатства і, як результат, вищий рівень зайнятості й більше створення справжнього багатства, тобто товарів і послуг, іслам забороняє брати відсотки. Тобто отримання прибутків без ризику здійснюється виключно позичальником. У цьому сенсі, той, хто позичає, також ризикує, позичаючи ці гроші. Однак, по-перше, його багатство збільшується, зважаючи на невеликий рівень «проблемних кредитів». В іншому випадку жоден банкір не затримувався б у бізнесі надовго. По-друге, ризик кредитора частіше є невеликим, адже

він повинен отримати від позичальника заставу й усі можливі гарантії. Іслам прагне знищити клас «фінансистів», заохочуючи кредиторів інвестувати гроші безпосередньо у виробництво. Іслам схвалює зусилля будь-якої групи людей, які утворили кредитний кооператив і ощадне товариство, метою яких є зберігати накопичення членів і позичати гроші тим із них, хто цього потребує, без відсотків і за рішенням його членів.

Щойно багатство зароблене й накопичене, іслам приписує заробити його знову, цього разу морально. Іслам приписав закят, або «підсолоджування», яке один раз виплачується суспільству й робить багатство, яке ми обговорюємо, халяль, або «солодким», абсолютно прийнятним для свого власника, який тепер може витратити його, як він того забажає. Іслам заохочує людину давати більше, цього разу немає фіксованої суми, певного часу й людина може пожертвувати тому, хто, на її думку, потребує цього. Це називається садака. На відміну від закяту, садака добровільна. Впроваджуючи її, іслам прагне зробити багатство засобом прояву любові людини щодо свого ближнього.

Іслам виступає проти усіх видів мита. Цей інститут створює стіну чи перешкоду для вільного поширення багатства на планеті. Це означає створення всередині країни захищеної промисловості чи сільського господарства, для яких вона не пристосована, у тепличних умовах. Однак вільне поширення багатства й товарів не буде ефективним без вільного розподілу праці. Іслам дійсно прагне зникнення усіх видів мита й інститутів імміграції. Чоловіки й жінки повинні вільно

обирати місце проживання й роботи без перевірок, дозволів і перешкод. Вони повинні вільно змішуватися, укладати міжетнічні шлюби й вчитися один у одного. Найкращий аргумент природнім шляхом переможе в наступній битві за уми людей, і кращі вчинки зрештою принесуть перемогу й бажане лідерство для їхнього творця.

Частина VI

Ісламський світовий устрій

Універсальне братерство за законом

Можливо, найбільшим наслідком з ісламського свідчення про те, що не існує бога, окрім Аллага (з його негласним припущенням про те, що Бог наділив кожену людину природною релігією), є його універсалізм. Згідно з цим поглядом, усі люди є намісниками Бога на землі. Усі мають моральний обов'язок і всі є об'єктами моральних дій інших. Очевидно, найбільшою загрозою для цього універсалізму, і тому для ісламу, є містечковість або провінціалізм, коли люди цінують свої відмінності більше, ніж спільні з іншими риси.

Те, що люди дійсно відрізняються між собою, це очевидний факт. Вони відрізняються в різних сферах. Деякі відмінності є природними, як колір, форма, висота й тілобудова. Інші є природними, але можуть бути змінені за бажанням — такі як вага й зовнішній

вигляд, мова й багато звичаїв. Інші, такі як інтелект, зір, запах, смак і пам'ять, можна розвивати, але вони важче піддаються направленим змінам. Беззаперечним, як усі ці відмінності можуть бути, є зауваження, яке іслам прагне зробити і яке полягає в тому, що вони є неприйнятними для вимірювання гідності людини, для планування й організації її соціальної активності й життя. Створення людини Богом, абсолютна основа, яка поєднує її з людством, є набагато важливішою. Доводити протилежне означає ділити людство на окремі етнічні формування й вводити етнічний егоцентризм, або націоналізм, який обмежує людську любов і турботу членами її етнічної групи й дозволяє заперечувати хороше або навіть відбирати в чужинця заради користі внутрішніх членів. Етноцентризм може також бути повністю сепаратистським й ізоляціоністським, ґрунтуючись на запереченні прийнятності чужинця на користь етнічної групи, не зважаючи на те, чи чужинець страждає від голоду й несправедливості, чи володіє багатством і характеризується високим рівнем розвитку культури.

Те, що благодійність починається вдома, не заперечується в ісламі. Етноцентризм, як й усі форми націоналізму, стверджує, що етнічна, або національна група встановлює обмеження добра, обов'язків усім інституційним органам, щоб встановити благополуччя й процвітання. Фактично, він навіть відстоює панування однієї етнічної групи над усіма іншими й толерує, на основі вищості цієї групи, те, що в інших груп буде забрано щось на її користь. Ісламська точка зору засуджує це як порушення. Погоджуючись із принципом

пріоритетності найближчих родичів, іслам наполягає на визначенні хорошого в контексті благополуччя усіх людей, на плануванні й організації соціального життя й прагнень на універсалістському підґрунті.

Насправді в етноцентризмі іслам вбачає певні згубні ознаки. Це не стільки дії етноцентризму, які можуть практично завжди бути виправданими на основі принципу «благодійність починається вдома», а загально-визнане підґрунтя даного випадку. А саме те, що його люди є «правлячою расою», «синами Бога», «обраними Богом», а інші є «підданою расою», «синами диявола», «інших нижчих богів» або просто створіннями того самого Бога, стосовно якого вони не є «Його синами» або «обраними», є не лише хибною доктриною. Це загроза у зв'язку зі смертельним впливом, яку вона має на усвідомлення людиною своєї створеності перед Богом, яка поєднує все людство через свій вплив на волю людини діяти на користь людства. Ці погляди є також згубними в контексті погляду на Бога як Творця. За етноцентричним поглядом, існує або більше ніж один Бог, який створив два типи створінь: вищих і нижчих; або один Бог, який створив два типи створінь: одні можуть управляти іншими. Перший погляд є політеїстичним, а другий суперечить справедливості Бога та Його трансцендентності.

Ісламський універсалізм стверджує, що всі люди від природи наділені повною участю в будь-якому корпоративному органі. Адже кожен є одночасно суб'єктом і об'єктом того самого морального закону. Бог єдиний, як і Його воля, яка є моральним законом. За цим єдиним законом, іслам прагне згуртувати все людство на однакових поняттях. Він не терпить будь-кого, хто

дотримується доктрини обраності. Він стверджує, що ніхто не матиме переваги, адже це буде суперечити моральній природі людини й божественному плану, який є метою творення, а саме: людина — кожна людина — може втілювати в життя моральний закон і досягати щастя. Так само іслам не підтримує «доктрину, за якою хоча б деякі або більшість членів етнічної групи можуть вчиняти неправильно, збиватися з вірного шляху або відступати від стану обраності, завжди будуть ті, що залишились, які будуть виправдовувати те, щоб етнічна група залишалась обраною, як і проголошується.

Універсалізм ісламу не перешкоджає поділу людей на основі їхніх моральних прагнень і досягнень. Це також суперечить моральному закону, який приписує «висоту» або «моральну цінність» прямо пропорційно до моральних здобутків людини. Фактично, така дискримінація є не лише добре обґрунтованою й прийнятною, а й обов'язковою. Саме так потрібно поважати людину знань, віддаючи їй перевагу над невігласом, мудрому над дурним, майстерному над невмілим, набожному над атеїстом, справедливому, люблячому й вдячному сусіду над несправедливим, ненависним, злопам'ятним і под. Така дискримінація є не лише законною, а й характеризується позитивним внеском у загальне моральне благополуччя, заохочуючи людей перевершувати один одного у вчинках. Перевершувати у вчинках — це, власне, і є метою створеного. Саме це має значення.

Ісламська держава і *Pax Islamica*

Західна політична теорія розглядає державу як таку, що складається з чотирьох елементів: територія, люди зі спільними рисами, уряд і суверенітет. Вона не може існувати без території, як і у вигляді безкінечної держави без кордонів. Вона ре може бути універсальною або включати людей без спільних рис, таких як расові ознаки, мова, традиції та історія. Зрештою, вона повинна мати корпоративні інститути й уряд, які разом і становлять суверенітет, тобто встановлюють у всіх аспектах життя єдину волю, яка вважається єдиною волею цілого. Це визначення західної національної держави, яке є творінням останніх чотирьох чи п'яти століть західної історії.

Така західна держава кардинально відрізняється від Ісламської держави. Остання не має території, але це не є найважливішим. Вона може існувати без неї, як і

без визначених кордонів. Фактично, територія Ісламської держави — це ціла планета, або ще краще — цілий Всесвіт, оскільки можливість космічних мандрівок є не такою далекою від нас. Частина земель може бути під прямим контролем Ісламської держави, а інша може бути поки що не включеною до її складу; не зважаючи на це, Ісламська держава існує й функціонує. Насправді її територія завжди може розширюватись. Оскільки її метою є охопити все людство. Якщо в певний момент вона обмежена кількома світовими народами, це не має значення, оскільки вона прагне охопити все людство. Її громадяни, як ми зможемо побачити, не повинні обов'язково бути мусульманами. Малоімовірно, щоб усі громадяни будь-якої ісламської держави були мусульманами. Має значення лише те, що всі громадяни погоджуються жити під її покровительством, оскільки вони утверджують її устрій і політику. Ісламська держава ніколи не примушує кого-небудь стати її громадянином. Будь-хто може вільно переїхати, разом з усіма своїми людьми, родичами, підданими й усім, чим він володіє.

Ісламська держава виводить свою конституцію з Мединської Конституції, яку Пророк гарантував місту після своєї еміграції в 622 р. н. е. Дух цього договору визначив кожен Ісламську державу в історії. Він говорить, що мусульмани, не зважаючи на своє походження (вони належали до різних племен і народів), є однією уммою. Іншими словами, вони є однією одиницею, яка регулюється ісламським законом. Вона має власні інститути, суди, школи для отримання освіти їхніми дітьми. Гарантується управління уммою з при-

цілом на самореалізацію, у цілковитому дусі її релігії, її законів, її етики й культури. Тобто її безкінечність. Оскільки умма повинна мати свободу передати своїм нащадкам свій спадок релігії та культури загалом, якщо не збагачений. Тому умма, за визначенням, є спільнотою, яка живе за своїми ідеалами або принаймні прагне жити так у абсолютній свободі.

Окрім визнання й становлення мусульман як умми й у зв'язку з цим розмивання їхніх расових і племінних відмінностей є універсалізм ісламу, Мединська конституція визнавала й встановлювала євреїв як окрему умму, рівну в правах з мусульманською. Вони також складали спільноту, якій потрібно було надати повну свободу реалізовувати себе згідно до свого спадку й схильностей. Вона повинна насолоджуватися всім, що необхідно для власного збереження.

Кілька років по тому, у 630 р. н. е., християни Аравії прийшли в Медину для обговорення свого статусу з Пророком. Пророк радісно прийняв їхню делегацію. Він також дозволив їм помолитися по-своєму в мечеті. Він розказав їм про іслам і дискутував із ними три дні, протягом яких вони насолоджувалися його гостинністю, яка поширена серед арабів. Деяких йому вдалось переконати, вони стали мусульманами й одразу були прийняті в братство віруючих як рівні з усіма іншими мусульманами. Вони стали членами мусульманської умми. Інших не вдалося переконати, й вони залишилися християнами. Але вони все ж таки вирішили приєднатися до Ісламської держави як громадяни. Відповідно, їм було гарантовано такий самий статус, як євреям і мусульманам. Таким чином вони повинні

були сформувані умми, рівні з іншими, користуватися привілеєм жити як християни, дотримуючись приписів своєї релігії та культури. Вони не жили в Медині, а далеко, на землях віддалених від Медини. Пророк приєднав їх, розширюючи юрисдикцію Ісламської держави, і послав з ними одного зі своїх довірених сподвижників, щоб той представляв його на цій території. З того моменту їхній захист як від іноземної агресії, так і від внутрішньої підіривної діяльності лягав на Ісламську державу. Вона була грантом їхньої свободи, їхньої християнської віри та їхнього продовження в історії.

За такою ж логікою перські послідовники зооастризму, індійські індуїсти й буддисти були приєднані до Ісламської держави як умми, рівні з іншими уммами мусульман, євреїв і християн. Ісламська держава була їхнім гарантом і захисником, обов'язок якої визначався її Конституцією, дозволяючи всім жити за своїми релігійними, етнічними й культурними принципами, увічнювати себе в поколіннях, в абсолютній свободі. Саме тому Ісламська держава є не виключно мусульманською державою, а федерацією умм різних релігій, культур і традицій, які прагнуть жити в гармонії та мирі одна з одною.

Проте іслам є, за своєю сутністю, місіонерською релігією. Як тоді ця федеральна система сприймається як *modus vivendi* між мусульманами й немусульманами? Місія, звісно, є притаманною для ісламу. Вона витікає з його сутності як універсальної релігії. Кожен мусульманин бажає, щоб іслам став свідомою реальністю кожної людини, оскільки він усвідомлює, що це — не-

свідома релігія кожної людини, яка була змінена вихованням й історією на щось інше. Іслам також виконує місію обов'язку, яким наділений кожен мусульманин. Цей дух місіонерства, або даават (дослівно: «заклик» людей до ісламу), не суперечить ісламській державі. Це є її кінцевою метою. В Ісламській державі, як і поза її межами, мусульмани повинні виконувати свою місію. Аят Корану⁴ визначає обов'язок Мухаммада стосовно арабів, першої умми й умми стосовно інших умм Ісламської держави. За логікою, мусульмани, включаючи їхнього Пророка, розуміють, що Ісламська держава має такий самий обов'язок стосовно інших держав.

Принцип, який робить це можливим без заперечення будь-чого, що було сказано вище, — це особиста свобода. В ісламі релігійні переконання є особистою справою кожного. Кожна людина може вільно переконувати когось у чомусь і переконуватися сама. До того, як вона переконається в істинності ісламського послання, вона може бути тим, ким вона є і продовжувати робити те, що робили її предки протягом багатьох поколінь. Таким чином, мусульманин може продовжувати свою місіонерську діяльність, але не має права змушувати. Примус (ікра) або підривна діяльність (фітна) караються як кримінальні порушення в ісламі. Немусульмани, як і самі мусульмани, можуть вільно дотримуватися своєї віри. Кожен із них може вільно займатися своїми справами, як і різні умми, а також взаємодіяти з релігійним і культурним життям

⁴ Імовірно Аль-Фарукі посилається тут на аят 2:43 Корану, хоча він не уточнює цього.

інших. Ця діяльність не ґрунтується на етноцентризмі або цинізмі, або верховенстві однієї умми над іншою. У внутрішній політиці Ісламська держава не може толерувати будь-яке вторгнення однієї умми в життя іншої. Її обов'язок є однаковим стосовно всіх, а саме — підтримувати мир, керувати громадськими службами, захищати цілісність і захищати права й привілеї людей та їхніх умм, до складу яких вони входять.

У зовнішній політиці Ісламська держава є ідеологічною, тобто вона дійсно має світову мету, яку здійснює в повну силу. Вона пропонує іншим країнам, племенам, людям, націям або групам увійти до її складу як окремі умми. Вона пояснює, що таке приєднання не означає перехід їхніх громадян в ісламську релігію, не означає послаблення чи навіть зміни інституційного устрою. Також це не призводить до зміни їхнього економічного ладу чи політичного суверенітету їхнього короля, уряду чи урядових інститутів. Усе це повністю зберігається і буде гарантовано й захищено.

Приєднання до Ісламської держави означає лише те, що їхні відносини з цією державою будуть мирними, що вона готова дозволити своїм громадянам чути й слухати заклик ісламу, водночас вони можуть закликати мусульман до того, до чого бажають. Якщо коротко, то ніхто не буде розпочинати війну проти Ісламської держави й Ісламська держава не буде боротися проти них, а також вони не будуть жити в країні, ізольованій від всього світу.

Отже, Ісламська держава є не типовою державою, а світовим устроєм, рах *Islamic* з управлінням, судом, Конституцією та армією, варіантом «Об'єднаних націй»

з «тілом» і «зубами». Приєднатися до неї означає долучилися до людей-побратимів і відмовитися від війни між уммами раз і назавжди. Очевидно, не приєднуватися до неї, залишатися осторонь означає стверджувати протилежне, і тому це означає національний апартеїд (ізоляцію) або війну й агресію. Саме тому мусульманські теоретики називають Ісламську державу «Конем миру», справжнім світовим устроєм, або *rah Islamica*.

Сила не сконцентрована в руках жодної умми, навіть мусульманської. Вона повинна використовуватися для придушення повстання всередині будь-якої умми проти усталених інститутів і влади; для відновлення прав будь-якої умми, які можуть бути порушені, і, зрештою, для захисту світового ладу від ворогів. Жодне інше застосування сили є незаконним. Дійсно, світовій устрій, передбачений ісламом, є ідеальним ладом національних і міжнародних зв'язків, який є єдиною відповіддю на довготривалу хворобу світової ситуації. В порівнянні з ним світовий мир на основі атомного терору, рівноваги сил або імперської тиранії будь-якої умми стосовно іншої є диявольським.

Армія Ісламської країни є мусульманською, оскільки обов'язок джихаду, або оборонної війни, є релігійним обов'язком, який лежить лише на мусульманах. Інші можуть долучитися, якщо бажають, у цьому випадку вони будуть звільнені від джизї і до них будуть ставитися як до мусульман. Але вони не можуть бути призвані владою на військову службу. Вони можуть долучитися лише добровільно.

Ісламська держава не повинна бути монолітною системою, де існує один і лише один закон, стиль жит-

тя, культура, релігія й світогляд. Ця вимога делегована уммі, й саме вона інтегрує й асимілює всі елементи в ісламську одиницю й захищає їхнє ісламське існування. Інші умми виконують такі ж функції стосовно своїх немусульманських членів. Саме тому ісламська держава може дозволити собі бути ліберальною й плюралістичною. Насправді лише її конституція є дійсно плюралістичною, без спроби стерти відмінності між уммами під виглядом «національної інтеграції» та «національної єдності».

Завдання асиміляції й гомогенізації її членів покладено на умму, а не на Ісламську державу як таку, яка повинна підтримувати себе відкритою до своїх членів. Мусульманська умма в межах Ісламської держави є справді монолітною спільнотою, яка управляється ісламським законом. Громадянин Ісламської держави може вільно сповідувати будь-яку релігію в будь-якій Уммі, яка входить до її складу. Якщо він надає перевагу уммі за межами Ісламської держави, він повинен терміново емігрувати до неї.

Зрештою, потрібно підкреслити, що Ісламська держава є ісламською ідеєю, що її люди, енергія та розум — це все мусульмани. Понад те, це унікальний феномен на землі. Історія не знає нічого подібного. Якщо подібні держави будуть створені немусульманами, це буде бажаним розвитком. Адже Ісламська держава може бути впевнена, що скоро настане день, коли вона зможе об'єднатися з неісламською державою, оскільки їхні Конституції однакові, хоча релігії різні. Бо надзвичайно важливим для обох країн є те, що вони повинні прагнути мирно вирішити свої розбіжності.

Частина VII

Ісламська культура та історія

Ісламська культура

Ми побачили в попередньому розділі, що на умму покладено завдання асиміляції й ісламізації членів, а також презентація їхньої приналежності до ісламу. Система в межах умми є доволі монолітною, але з вбудованими механізмами для творчого самооновлення й реформи. Іслам є цілісним способом життя. Він відповідний до кожного аспекту життя, кожного вчинку. Не дивно, що умма бере участь у всіх сферах особистого й громадського (корпоративного) життя. Іслам прагне знайти свій прояв у способі життя, вдома, в громадському місці, на вулиці, в установах, у місті — усюди.

Іслам вчить, що Бог є дійсно нашим Володарем. Усвідомлення Його є першою й останньою вимогою. Адже усвідомлювати Його як Бога, тобто Творця й Володаря, як результат усього, є більше ніж половиною боротьби за існування й добробут. Усвідомлювати Бога як Бога означає любити й поважати Його; це відкрити

себе для визначення Його волі. Адже саме це є ісламом, або прийняттям. Тож є очевидним те, що усвідомлення Бога — мета кожного вчинку; що мусульмани оточують себе всім, що нагадує їм про Бога; що в уммі все є теоцентричним, або орієнтованим на Бога.

Натуралізм, або сприйняття кінцевої дійсності в природі, припущення про те, що природа є своєю власною нормою та мірою, що хороше, істинне й прекрасне є в природі й від природи, суперечать ісламу. Іслам заперечує сприйняття природи в ролі Бога й обмеження Його трансцендентності таким способом. Природа є найсильнішим кандидатом на місце Бога. Її становище навіть зміцнилося у свідомості західної людини з часів Відродження, що, по суті, скинуло Бога з його п'єдесталу. Замість Бога, який є кінцем і мірою всіх речей, було короновано людину як вінець природи, адже, як стверджується, її було обрано як «міру всіх речей».

Ця початкова думка дала західній та ісламській культурі їхнє відчуття прекрасного. Для західного християнина, захопленого ідеями Відродження, прекрасною є людина. Людина наділена величчю. Християнська доктрина втілена через її ідею Бога, іманентного в плоті й тому і в природі, полегшила перехід від семітського поняття трансцендентного Бога, який є абсолютним взірцем краси, істини й моралі, до людини як абсолютного стандарту.

Отже, цілісна християнська культура була вірною цим принципам, тоді як ісламська культура залишилася вірною вихідній семітській точці зору про те, що

лише Бог є Богом і тому лише Бог є абсолютною формою, стандартом і мірою всіх речей.

Починаючи з Відродження, західна людина почала малювати, різьбити й проектувати у душі цього натуралізму. Отці церкви, зберігачі християнських поглядів, спочатку були шоковані цим, особливо зображенням оголених тіл, але вони швидко змирилися з цим проникненням язичницьких й натуралістичних Греції та Риму. Це проникнення було глибоким; воно здійснювалося не лише в мистецтво, а й в усі інші аспекти культури. Однак різні сфери культури були охоплені ним неодноразово. Будь-хто може помітити, що у філософію це прийшло разом із Декартом, у літературу — з Еразмом, у музику — з Йозефом Гайдном.

З іншого боку, мусульмани винайшли арабеску, яка використовується від декорування до архітектури, від образотворчого мистецтва до каліграфії, від садівництва, аквакультури до філософії. Ця модель побудована за законами сталості, повторення, симетрії й моменту. Перші з них означали заперечення природи, законом якої є розвиток, або рух зі стану зародження до послідовних стадій росту й розвитку, який закінчується зрілістю, клімаксом і завершенням, поза якими все здається невідповідним до конкретних природних процесів. Як ісламська доктрина починає із заперечення «не існує Бога, окрім Аллага», так й універсальні моделі ісламського мистецтва, мови, думки й стилю починаються із заперечення природи як міри й норми, як втілення, локусу або носія абсолютного.

Другий принцип, на якому побудована арабеска, — це повторення, а третій — симетрія. Природа не є ні

повторюваною, ні симетричною. Листки одного дерева можуть виглядати схожими, але кожен із них є унікальним і подібним на інші. Так само з симетрією. Арабеска заперечує натуралізм через ці принципи, але це не єдина її функція. Вони є елементами, з яких арабеска створює момент або рух з одного повторюваного візерунку до іншого, і так до нескінченності. Це — четвертий принцип арабески. Арабеска упорядковує елементи, які симетрично повторюються, або візерунки таким способом, щоб створити рух, привести спостерігача з однієї частини для іншої і повести його таким шляхом, який, за своєю природою, ніколи не може завершитись. Робота мистецтва, картина, фасад, історія чи поема дійсно завершуються, як і повинно бути. Але арабеска ніколи. У графічному зображенні на стіні, килимі, мініатюрі, дерев'яній чи кам'яній плиті здається, що арабеска продовжується за природні межі об'єкту до безкінечності. Те ж є правдивим стосовно музичного чи поетичного твору, де елементи й візерунки відрізняються, але задум ніколи не закінчується, коли стихає музика чи завершується декламація, а навпаки — виникає потреба продовжити це відчуття до безкінечності.

Мета мистецтва розвитку полягає в тому, щоб акцентувати увагу на розвитку об'єкта, який прямо й опосередковано є станом людини, і тому передбачає свою абсолютність або нормативність. Це справедливо навіть для натюрмортів або пейзажів, які є не самі по собі, а включають людський характер або особисту позицію, яка міститься поза ними. Для арабески притаманний інший характер з протилежною метою.

Не акцентувати увагу, а швидше втримати візерунок у русі в уяві спостерігача і, як це було, утримувати спостерігача моментом, створеним грою візерунків, означає налаштувати свідомість на безкінечний марш, який ніколи не зможе задовольнити її, адже він не має нічого. Тут інтуїція набула негативного виразу у трансцендентної дійсності, а саме того, що вона є безкінечною, ніколи не піддається людському сприйняттю, її не можна осягнути іманентно в природі і тому не можна висловити. Арабеска не відображує Бога, але вона дійсно передає чуттєво й красиво неосяжність Бога.

Саме тому неவிпадково мусульманин оточив себе предметами мистецтва, які говорять одне і те саме: «Немає бога, окрім Аллага», — чи то безпосередньо через каліграфію, чи естетично (тобто через почуття) через арабески. Його будинок, фасад будинку, місце, небосхил, підлога, план, декорування інтер'єру та зовнішніх стін — все категорично заперечує природу, кажучи, що ніщо в природі не є Богом або навіть машиною для Бога. Якщо вони були створені з ісламською красою й тому з візерунками арабесок, які генерують момент в напрямку безкінечності, їхня виразність стає дедалі красномовнішою. Подібно до цього, те, що мусульманин любить слухати, інструментальну чи вокальну музику, декламування Корану чи поезії, втілює ті самі принципи й виражає те саме бачення одного трансцендентного Бога. Каліграфія, найвеличніше мистецтво ісламу, подвоює його вплив, додаючи до чуттєвого вираження безкінечності й неможливості виразити трансцендентну реальність через свої хвилино-подібні візерунки ліній та декоративних елементів,

прямий дискурс, а не вираження Бога, Його волі та вчинків і місце людини в божественному порядку всього створеного. Саме тому мечеть, найвидатніше громадське вираження ісламу, є порожньою спорудою, стіни якої заперечують існування маси, світлонепроникність і також замкнутість простору. Замість замкнутості стіни мечеті дають піднесене відчуття прозорих екранів хвилеподібних візерунків, які з'єднують мечеть із безкінечним космосом. Килим, застелений на підлозі, стеля, яку підтримують колони, декоровані стіни, покриті деревом, каменем, тиньком чи мармуром — усе відображає ту ж безкінечність і трансцендентність. І зрештою, арабська каліграфія на стінах, яка відтворює аяти Корану, а також декламування Корану, відлуння якого кружляє між стінами, повторює цю тему безпосередньо й однозначно.

Трансцендентність, абсолютна дійсність, а саме Аллаг, торкається кожного аспекту мусульманського життя, адже вона охоплює всі витвори їхньої культури, домінує в кожному кутку їхньої свідомості. Як мусульманин, так і сучасний християнин одержимі: християнин одержимий Богом у людині, а мусульманин — лише Богом у Богові.

Ісламська історія

Іслам зародився в Аравії. У певному сенсі так повинно було статись. Будучи кристалізацією древніх месопотамських (семітських) релігій і мудрості, він міг народитися знову лише в Аравії з двох причин. По-перше, Аравія була єдиним місцем древнього світу, який продовжував існувати без впливу єгипетської, грецької культур та зороастризму. Хоча деякий їхній вплив спостерігався в Аравії, але він був слабким і діяв лише на периферії, в Петрі й Пальмірі на півночі, в Ємені на півдні. Центр залишився недоторканим.

По-друге, усе, що залишилося від месопотамського спадку, було посилено й збережено не стільки в релігійних практиках доісламських арабів, як в їхній мові та поезії. Тут їхня свідомість трансцендентності відображена підсвідомо. Їхня мова була арабескою за своєю лексикою, синтаксисом, граматиною та літературною естетикою. Їхня поезія була найвищою точкою симет-

рії, повторів і моменту задовго до ісламу. Нічого не підходило більше для ісламського послання краще, ніж арабське літературне середовище. Чудова відповідність між ними є очевидним висновком будь-якого студента з мінімальним сприйняттям. Така свідомість не відображалася більше в жодній мові. Коли прийшов іслам, він побудував усе на літературно-унікальному характері свого одкровення — середовищі, яке араби (і тільки араби) могли легко й чудово оцінити. Вони знали, що є дивовижним або унікальним у тому середовищі, а що — ні. Навіть вороги ісламу з-поміж мекканців швидко розпізнали загадковість одкровення Мухаммада. Їхні обґрунтовані інтереси та шок зупиняли їх, але лише на короткий час, перед тим, щоб назвати це божественним.

Перед смертю Мухаммада вся Аравія визнала нову кристалізацію своєї внутрішньої, навіть несвідомої, мудрості. Аравія побачила в ісламі те, чим він сам себе проголосив, а саме: квінтесенцію всієї семітської історії, всіх попередніх одкровень і пророцтв; тезу про трансцендентність, дійсність, яку арабська свідомість розпізнає як єдину істинно трансцендентну. Аравія була готова, тепер як іслам відкрив їй, її ідентичність і місію носія послання про божественну трансцендентність світу. Арабськість, або ця свідомість трансцендентності, яка відобразилась в арабській мові та поезії, до ісламу проникла певною мірою до Родючого півмісяця, його північних земель, з'єднаних з Азією та Африкою. Насправді Родючий пів-місяць був арабізованим у цьому сенсі численними міграціями, які сягають часів Аккадської держави в 3000 до н. е. чи ще раніше.

Пізній вплив войовничих филистимлян і «людей гір», хеттів, єгиптян, греків і персів допомогли заплутати та приховати, але не знищити чи докорінно змінити цю свідомість. Арабська трансцендентальна свідомість витримала натиск єгиптизації, іранізації й еллінізації. Вони вистояли героїчно в усьому, що дійшло до нас від доісламського Родючого півмісяця чи то в мові, мистецьких роботах, законах-нормах чи літературі. Усвідомлення трансцендентності однозначно було притаманне їм, хоч були вони християнами, юдеями чи прихильниками зороастризму, але воно було незламним.

Вони легко визнали іслам своїм, не як щось чуже, а як щось, що вони мали завжди, але воно не могло виявитися так яскраво, як це зробив Коран.

Через покоління становище ісламу підвищилося й охопило більшість людей в помірному поясі від Атлантики до Індії. Потім завоювання припинилися і мільйони почали перетворювати нове бачення божественної трансцендентності на цивілізацію. Наступні чотири століття увінчалися розквітом ісламської культури й цивілізації. Кожна етнічна група робила свій внесок, але у межах трансформуючих принципів ісламу. Різноманіття, звісно, було присутнім, але загальна єдність була безсумнівною. Спочатку розвинулися мовознавство й художня література, «джерела масової інформації» одкровення. Визначена ісламом свідомість прагнула бути проінформованою про те, як арабська мова й література діють як рушійні сили трансцендентності. Водночас це було потрібно для розуміння Корану, слова Бога, як людьми, які не володіли арабсь-

кою мовою, так і людьми пустелі. Граматика, лексичні й етимологічні словники, усі можливі варіанти синтаксичного аналізу, літературна критика та аналіз Корану, кожного вірша, загальновідомого висловлювання або частини виступу, збереженої в пам'яті, були написані тисячами, часто вперше в історії людської культури й навчання.

Релігійне бачення ісламу було повним в одкровенні, Корані. Саме тому іслам не має релігійної історії, тобто історії становлення як релігії. Така «історія» обмежена біографією Пророка, близько останніх 22 років його життя, протягом яких він отримував одкровення Корану. Захоплені цим баченням ісламу, мусульмани присвятили себе імплементації та конкретизації, перетворенню нормативних принципів ісламу на описані напрямки людських дій, розвитку та встановленню відповідної методології для такого перетворення. У цій сфері іслам досягнув неабияких результатів. У сферах особистого становища, громадянських правопорушень і угод, міжнародних відносин, злочину й покарання шаріат, або ісламське право, залишається унікальним і неповторним.

Намагаючись відкрити волю Бога в природі мусульмани швидко вивчили й засвоїли спадок античності й пішли далі. Аль-Біруні виміряв радіус землі в дюймах, і це вимірювання є одним із найточніших сьогодні; «Канон медицини» Ібн Сіні та «Про віспу й кір» Ар-Разі залишалися стандартними книгами для медиків до вісімнадцятого століття; енциклопедія медицини Ібн аль-Байтара була надрукована головними європейськими мовами аж у 1866 році. Арабські цифри

рухали арифметику, і Аль-Хорезмі (засновник алгебри) направив «нормальну» математику до передових сфер і нових досягнень. Усюди Коран декламувався арабською мовою. Усюди його аяти прикрашали кожен кімнату та дім і використовувались у кожній розмові й дослідженні. Усюди мечеті, медресе (школи) та інші громадські заклади споруджувалися, втілюючи арабеску в кожній новій формі, мармурі, ліпнині, камені або орнаменті. Усюди авральна арабеска заклику муедзина на мінареті до вірян прокидатися для здійснення ритуальної молитви знаменувала день для мільйонів. Під час місяця Рамадан (посту) темп життя змінювався і відповідав розпорядку й практикам голоду. Коли два свята (ід) приходили, лише найбільше відкрите поле району могло помістити всіх охочих, які прийшли в найкращому й новому одязі, щоб об'єднатися разом у молитві одному трансцендентному Богу, декламуючи прекрасні аяти Корану арабською мовою.

Міста зазнали впливу ісламу, який був моделю містопланування, єдності, чистоти й інтеграції. Коледжі та школи, громадські бібліотеки, громадські бані, рекреаційні зони й сади, водогін і системи зрошення роблять навіть сучасне місто бідним, якщо не безнадійним, для порівняння. І все це в IX та X століттях, коли європейські міста, володарі класичного спадку античності, навіть не могли собі уявити вимощені каменем вулиці або хоча б один ліхтар вночі, окрім місяця.

В XI столітті духовність мусульман почала змінюватися. Під впливом надмірно піднесеної любові до Бога, як описано в арабській поезії відомою поетесою у сти-

лі містицизму Рабії аль-Адавії, новонавернені з гностичного християнства та юдаїзму, індуського містицизму Упанішади та буддизму, почали тлумачити іслам з містичної точки зору, зміщуючи акцент із дійсного, коли Божественна Воля повинна бути втілена в духовне, як таке. Місток, який пов'язував іслам з історією, простором і часом, і дозволяв мусульманам твердо стояти на землі, зірваний. Психічний та інтроспективний аналіз займає місце правового дослідження. Алхімія, астрологія та нумерологія повільно замістили хімію, астрономію та математику. Навіть громадське здоров'я ісламської родини відійшло на другий план, поступившись місцем містичному братерству. Участь у справах суспільства й держави, визначальна для мусульманського усвідомлення намісництва, була повільно заміщена щастям споглядання й містичним досвідом індивідуалістів. Будь-хто міг захопити таку державу, й халіфи стали маріонетками сильних, але сепаратистських армійських генералів. Коли дійшло до монгольської навали Чингізхана, мусульманський світ був як «гнила слива». Одне за одним, його міста були спалені, а люди вбиті та винищені.

Це полум'я далі поширилось у багатьох напрямках: Китай, Індія, Росія та Південно-Західна Азія. Потім навала була зупинена в Айн-Джалуті в Палестині, де Ібн Таймія, перший і найвеличнішим мусульманський реформатор, зумів зупинити монголів за допомогою єгипетської армії. Марно він багато разів намагався згуртувати мусульман перед цією загрозою. Сили містицизму завжди перемагали й домовлялися з владою проти нього. Не зважаючи на свій військовий успіх в

Айн-Джалуті, Ібн Таймія знову став жертвою інтриг суфіїв (містиків) і помер у тюрмі в Дамаску.

Однак тяжка праця Ібн Таймії та його смерть були немарними. Він створив цілу бібліотеку — більше 300 робіт, у яких він викрив мусульманську хворобу в усіх сферах життя. Першою причиною, звісно, був містицизм, який успішно переорієнтував мусульманина від історії, світу, здорового глузду й привів його до інтроспективної медитації.

Суфізм знищив його реалізм, відвернув його від суспільства, від його справ, навіть від його сім'ї. Замість виконання волі Бога як закону, суфізм вчив мусульманина йти за неможливою мрією єднання з Богом у гнозисі, або «містичному досвіді».

Слова Ібн Таймії залишились без уваги. І диво сталося. Монгольські орди, які принесли знищення, були шаманістами. Через одне-два покоління вони всі прийняли іслам, релігію людей, яких вони підкорили. Завойовники поселили свою меншину в Азії, й через покоління вони були готові піти, але під прапором ісламу. Усе ще сповнені духом війни, з яким вони прийшли з центральної Азії, нові послідовники ісламу зорганізувались під керівництвом дому Османа (тому названу Османською), пройшовши далі в напрямку Європи. Візантія і Російська імперія зруйнувались під їхнім натиском. Відень вони тримали в облозі до останнього п'ятнадцятиріччя сімнадцятого століття. Чорне та Каспійське море стали мусульманськими. Між Віднем і Константинополем (перейменований Стамбул, якому потім повернули стару назву) вони заснували багато мусульманських громад, мусульман-

ських міст і новий стиль ісламської архітектури на основі візантійського.

Лише у вісімнадцятому столітті їхня імперія, Османська імперія, почала занепадати зсередини у зв'язку з тими ж причинами, які призвели до занепаду Арабської імперії. Також у вісімнадцятому столітті ідеї Ібн Таймії знову ожили містичним шляхом, у самому серці Аравії, недоторканому досі Османською імперією чи західною владою. Реформу очолив Мухаммад Ібн Абд Аль-Ваххаб. Суфізм був для нього прикладом усього поганого. З позитивного боку, рух був названий «салафія», тобто традиційним. Він не мав іншої мети, окрім відновлення початкових поглядів предків, до впливу на них містицизму. Поступово подібні рухи охопили увесь мусульманський світ. Потім почалася епоха західного колоніалізму, і мусульманський світ знову опинився під чужим пануванням, був нещадно поділений і безжально експлуатувався, частини його були заселені колонізаторами-чужинцями, а їхнє населення було розселене або систематично винищено.

Зараз колоніалізм, як такий, припинив існувати, на відміну його залишків і впливів. Однак мусульмани світу намагаються наздогнати іншу частину світу як в економічній та військовій силі, так і в політичній свідомості, єдності й координації. Їхній іслам залишається найсильнішою ідеологією, яку вони коли-небудь знали, готовий направляти їх знову, й світ разом із ними, якщо вони відкриють свої уми для мудрості й серця для його заклику.

ІСЛАМ
*релігія, практика, культура
та світовий порядок*

Ісмаїл Раджі аль-Фарукі

Зі вступом
Імтіяз Юсуфа

Переклад:
О. Тимчишин

Редакція:
М.Г. Верескун-Верескун

Підписано до друку 28.01.2021 р. Формат 70x100 1/16.
Папір офсет. Гарнітура «Palatino Linotype». Друк цифр.
Ум. друк. арк. 11,61. Наклад 500 екз. Зам. № 27.
Видавництво «Волинські обереги».
33028 м. Рівне, вул. 16 Липня, 38; тел./факс: + 38 (0362) 62-03-97.
e-mail: oberegi97@ukr.net
Свідоцтво про внесення в Державний реєстр
суб'єкта видавничої справи ДК № 270 від 07.12.2000 р.
Віддруковано в друкарні в-ва «Волинські обереги».

Істинне розуміння ісламу, як релігії, відкриє... те, що іслам – це пізній момент саме тієї свідомості, яка породила юдаїзм та християнство; що іслам, як культура, є таким самим джерелом західної цивілізації, як і класичні Греція та Рим... що ісламський антиклерикалізм зробив його першою «протестантською» революцією, його раціоналізм зробив його першим «Просвітництвом», а його прагматизм – першою «технократією» і його правила війни та миру зробили його першими «Об'єднаними націями».

Ісмаїл Раджі аль-Фарукі, палестинсько-американський філософ, мислитель і авторитетний діяч в порівняльному релігієзнавстві, був одним з передових мусульманських вчених ХХ століття. У даному дослідженні він презентує сенс і послання ісламу до широкого світового співтовариства. Ключові елементи віри підсумовані та пояснені в загальній темі семи частин, які складаються з 21 розділу. Розділи є не простим описом мусульман й ортодоксальної практики. Аль-Фарукі був видатним мислителем, з хорошим розумінням логіки, який отримував задоволення від інтелектуальних взаємодій на кожному рівні, особливо коли це стосувалось ісламу та інших релігій. І в даній роботі відображено унікальний процес мислення, внесок Аль-Фарукі, який не тільки стосується ісламу як духовної віри та дії, а також ісламу як унікального досвіду.